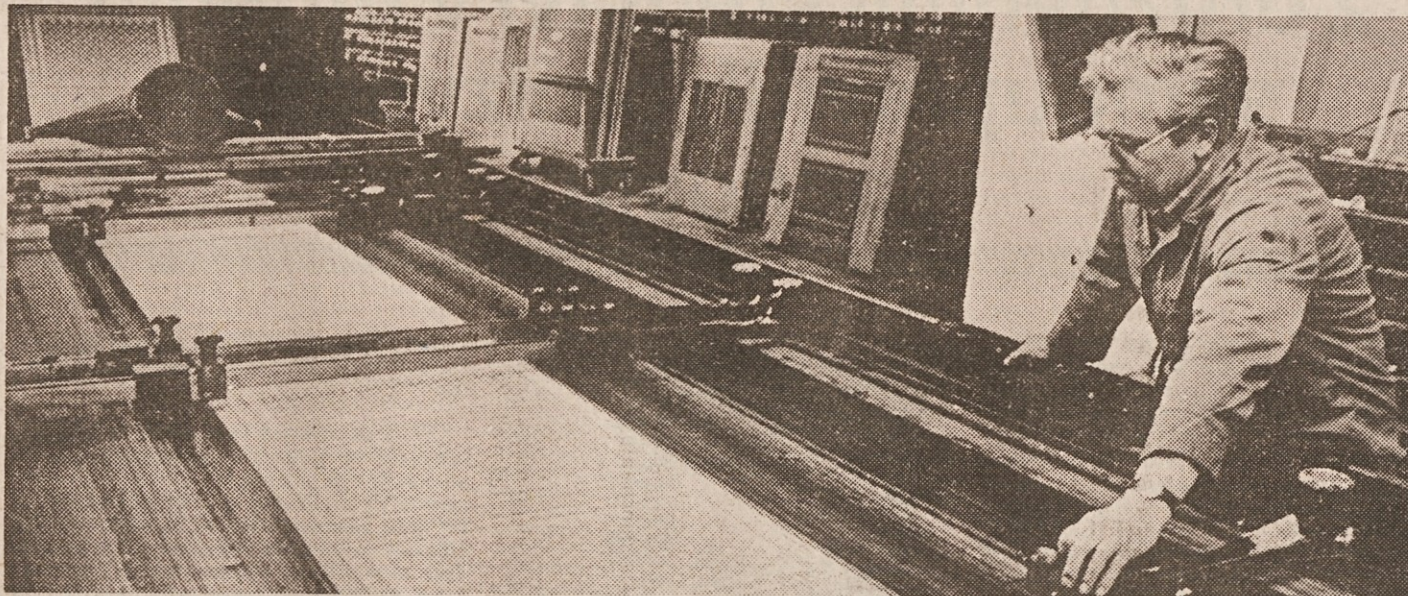

sindikalni poročevalec

ŠT. 8

31. OKTOBER 1984

V današnji številki Sindikalnega poročevalca objavljamo:
**izvleček iz uvodnega referata
Mira Gošnika;**

**gradivo »Samoupravno združevanje
dela in sredstev, dograjevanje
dohodkovnih odnosov in
samoupravno organiziranje
združenega dela«;**

**povzetek ugotovitev RS ZSS in
sklepno besedo predsednika
Marjana Orožna ter
razpravo Romana Albrehta,
predsednika republiškega
družbenega sveta za vprašanja
družbene ureditve.**

Republiški svet ZSS o samoupravnem združevanju dela in sredstev

Sedemnajstega oktobra letos je bila v mali dvorani slovenske skupščine pod vodstvom Marjana Orožna 12. seja republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije. Uvodni referat o samoupravnem združevanju dela in sredstev je imel član predsedstva RS ZSS Miro Gošnik. Razpravljalci so v svojih prispevkih usmerili svojo pozornost predvsem na ovire pri uveljavljanju samoupravnega združevanja dela in sredstev, razčlenjevali so dosedanje povezovanje združenega dela in še posebej kritično govorili o prizadevanjih sindikata pri uveljavljanju ustavnega družbenoekonomskega položaja delavcev v združenem delu. V ospredju je bilo tudi uveljavljanje dohodkovnih odnosov in samoupravno organiziranje združenega dela in še posebej reafirmacija izvornih funkcij, ki jih imajo posamezni osebki gospodarskega in samoupravnega sistema pri pospeševanju združevanja dela in sredstev. Razpravljalo je 16 članov republiškega sveta in drugih udeležencev seje, republiški svet pa je sprejel po razpravi gradivo o samoupravnem združevanju dela in sredstev, dograjevanju dohodkovnih odnosov in o samoupravnem organiziranju združenega dela.

Izvleček uvodne razprave Mira Gošnika, člana predsedstva RS ZSS

Za učinkovitejše gospodarjenje z družbenimi sredstvi v utrjenih samoupravnih proizvodnih odnosih

Obravnava samoupravnega združevanja dela in sredstev, dograjevanje dohodkovnih odnosov in samoupravne organiziranosti združenega dela na seji republiškega sveta je utemeljena in potrebna z več vidikov. V bitki za uresničevanje dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije so doseženi prvi uspehi, k čemur nas navajajo podatki o letošnjih gospodarskih tokovih. Ti so v temeljnih resolucijskih predvidevanjih zadovoljivi. Njihova vrednost pa je toliko večja, saj so bili doseženi v dokaj neugodnih razmerah, s katerimi se spopadamo zadnja leta. Zato so: večja rast proizvodnje od predvidene, višja stopnja izrabe proizvodnih zmogljivosti, večja produktivnost, skladna rast zaposlovanja, uspehi v mednarodni menjavi, hitrejša povečanje akumulacije od vseh oblik porabe in drugi uspehi toliko dragocenejši, saj se pričenjajo premiki na podlagi kvalitativnih dejavnikov gospodarjenja. Del zaslug za takšen (sicer še vedno skromen) premik v pravi smeri gre tudi skupni družbeni usmeritvi, da se težav lotevamo s sproščanjem ustvarjalnih sil družbe, da spoznavamo prednost spodbudnih ukrepov in stimulacij namesto omejevanj, prepovedi in administriranja.

Premike v gospodarjenju spremljajo slabosti

Te dosežke in težnje pa še vedno spremljajo mnogotere postavke z drugačnim predznakom: veliki proizvodni stroški, zastoj v deviznem prilivu, velika inflacija z vsemi posledicami, nelikvidnost navzven in doma, nezadovoljene denarne potrebe združenega dela, slabosti naložbene politike in druge. Dosežki ter slabosti in težave pa sedanji gospodarski trenutek so bili podrobneje ocenjeni na seji CK ZK Slovenije. Na njej sta bili posebej omenjeni tako družbenoekonomske kot politično vse bolj občutljiva udeležba in realna raven osebnih dohodkov glede na doseženi dohodek in družbenoekonomske tokove. Občutljivost prav te prvine z vsemi družbenimi, ekonomskimi, socialnimi in drugimi funkcijami in pomeni se vse resneje pojavlja v središču družbene pozornosti, saj so bile dane ocene o bližanju osebnih dohodkov meji, ki lahko pomeni spodnjo črto stimulativnosti za delo, ko lahko dodatno slabijo nekatere bistvene prvine nagrajevanja po delu in rezultatih dela, ko lahko slabi zavzetost za proizvodnost, kakovost, varčevanje itd. In naprej. Ko se med delom delavcev še naprej zadržuje z vso vztrajnostjo mezdna miselnost, z njo pa neprizadestost za vprašanja gospodarjenja in samouprav-

nega urejanja odnosov pri uveljavljanju temeljnih in delavcu neodtujljivih pravic, ki izhajajo iz dela z družbenimi sredstvi. Skupna možna posledica teh pojavov in njihovih spremljajočih učinkov pa je, da se delavcem izmika eno temeljnih načel socialističnega samoupravnega sistema, da razpolagajo s sredstvi, pogoji in rezultati dela.

In če te pojave spremljajo še uravnilovka, inflacija, zapiranje v lokalne in druge meje, samozadostnost in kratkoročna usmeritev posameznih gospodarskih subjektov, ki lahko izrabljajo trenutno konjunkturo, so uspeli pri dirki cen dobiti zavirljive čelne pozicije itd., potem je ob tudi

znanih zadregah in slabostih sedanje ekonomske politike današnja tema upravičeno v ospredju.

Četudi za iztočnico tega uvoda uporabljam odsev razmer, gledano z »zadnjega konca« re-produkcijskega procesa in odnosov, nas — če sledimo od tod do vseh ali vsaj najpomembnejših prvin samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in položaja delavcev v združenem delu, le pripelje do opozoril, kje so osrednje točke, na katerih se ustavlja, krha, včasih pa za hip tudi vrača nazaj želena in z ustavo ter zakoni začrtana smer razvoja temeljnih produkcijskih odnosov, ki temeljijo na svobodni odločitvi delavca, da dela s sredstvi v družbeni lastnini, da se samoupravno povezuje v celovit in enovit sistem družbenega združenega dela.

Verjetno ni potrebno podrobneje razlagati vplivov razvoja znanosti in tehnologije, napredka proizvodnih sredstev, avtomatike, informatike itd. Delavski razred in vsi delovni ljudje so vse bolj osveščeni in se dodobra zavedajo, v čem je prelomnica tega obdobja, s kakšnimi zavestnimi skupnimi razvojnimi opredelitvami se bomo, ali hitreje približevali napredku v svetu, ga skušali dohiteti, ali pa se znašli na repu dogodkov in razvoja ter vse težje našli svoj prostor pod soncem. Pri tem pa imamo prav Jugoslovani posebne prednosti, saj lahko delamo, ustvarjamo sredstva, pogoje in rezultate svojega in skupnega družbenega dela na družbeno-lastninskih temeljih in jih upravljamo. Vse bolj v ospredju pa je vprašanje, ali za osebo srečo človeka, delavca, občana, za hitrejši razvoj njegove temeljne samoupravne organizacije in skupnosti in za družbo kot celoto, te prednosti tudi pravilno in učinkovito uporabljamo ter nenehno utrjujemo in razvijamo v svojo in skupno korist, zadovoljstvo, dolgoročno varnost in trdnost naše skupnosti ter slehernega njenega člana pa njegovih delovnih in samoupravnih organizacij ter skupnosti.

Temeljne usmeritve imamo

Sistemi temelji položaja in ravnanja delavca so trdno postavljeni z ustavo in zakonom o združenem delu. Aktualizirani so v dveh, vse bolj aktualnih in vedno znova študijskega prijema vrednih družbenih dokumentih, ki smo ju tudi skupno sprejeli.

To sta Kardeljevo delo »Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja« in »Dolgoročni program gospodarske stabilizacije«.

Za našo današnjo obravnavo so to podlage, ki jih moramo upoštevati, da bi skupaj presodili, ali smo prav zaznali stanje in ali skladno z našo družbeno vlogo kot Zveza sindikatov na pravih ugotovitvah in dejstvih gradimo svojo skupno jutrišnjo dejavnost in naloge.

Ker bomo o svojih nalogah v političnem sistemu po samoupravnih in skupščinskih delegatskih poti ter o zaščitnih funkcijah sindikata v odnosih do družbene lastnine, samoupravljanja in dela morali kmalu posebej spregovoriti, so ta sicer zelo povezana vprašanja danes lahko zavestno podrejena vsebini in oblikam samoupravnega organiziranja in povezovanja ter odnosom znotraj tega. Zato naj bi bilo vodilo pri obravnavanju vprašanj, kako ob ofenzivni razvojni in ekonomski politiki, ob večjem uveljavljanju realno delujočih ekonomskih zakonitosti izpeljati učinkovitejše skupno gospodarjenje z družbeno lastnino in pri tem razvijati ter utrjevati samoupravne produkcijske odnose, kakršne narekujejo ustava in zakon o združenem delu.

Analizo in prikaz stanja ter rešitve in prizadevanja za izhod iz sedanjih težav in doseganje skupnih družbenih ciljev smo sprejeli z dolgoročnim programom gospodarske stabilizacije. Bistvena ugotovitev je, da položaj temeljnega subjekta družbenega reprodukcijskega procesa, to je samoupravno in družbenopolitično organiziranega delavca v ustavnem smislu še ni v celoti uveljavljen. Delavec še ne obvladuje vseh odločitev v družbeni reprodukciji, še posebej v razširjeni reprodukciji. Brez tega je bistveno okrnjena celota pravic in odgovornosti za uveljavljanje družbenoekonomskega položaja združenih delavcev v tozdu, v vseh drugih oblikah samoupravne organiziranosti in povezanosti ter v družbi sploh. Reafirmacija in utrditev položaja temeljnega nosilca družbene reprodukcije v vseh sferah, dejavnostih in na vseh točkah sprejemanja samoupravnih družbenih odločitev je zato prvi pogoj izpolnjevanja nalog dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije.

Sklepni del dolgoročnega programa določno opredeljuje nadaljnje družbene in ekonomske pogoje za njegovo uresničitev. Obračunava z najrazličnejšimi pritiski na delavca, ki ga odri-vajo od odločanja. V ospredju ukrepov za preseganje tega stanja so ustreznejše mesto, vloga in dejavnost vseh sil socialistične družbene zavesti, posebej še družbenopolitičnih organizacij. Te ne opravljajo svoje vloge tako, da bi se utrjeval družbenoekonomski položaj združenih delavcev s samoupravljanjem in z delegatskim odločanjem. Opiranje na lastne sile kot mobilizacijski poziv in smer dejavnosti organiziranih delavcev, vsebuje prvine socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, pomeni vračanje ekonomske in politične moči ter odgovornosti prav delavcem. Obvladljivi pa sta tako moč kot odgovornost združenih delavcev po samoupravni poti, po delegatskih poteh in z vso na enotne cilje in družbene smotre naravnana dejavnost samoupravno in družbenopolitično organiziranih delavcev in vseh delovnih ljudi.

Vključitev vseh razpoložljivih družbenih reprodukcijskih sil je nadaljnja naloga pri uresničevanju dolgoročnega programa. Nujna je večja veljava ekonomskih zakonitosti na ključnih področjih družbene reprodukcije, še posebej v njenem razširjenem delu, pri gospodarskih odnosih s tujino, cenah, denarnem in posojilnem sistemu, davkih in prispevkih pa pri pridobivanju, razporejanju in delitvi celotnega in čistega dohodka.

Izboljšanje materialnega položaja gospodarstva in usklajevanje vseh oblik porabe z njegovo reprodukcijsko sposobnostjo sta nujna. Izhod iz sedanjega stanja z bolj usklajenim razvojem zahteva znatne spremembe v ustroju gospodarstva. Povezano s strategijo razvoja in spre-

membo pogojev gospodarjenja po ekonomskih načelih pričakujemo pospešeno samoupravno združevanje dela in sredstev z vse manj administrativnega usmerjanja. Tudi ustreznejša kadrovska politika ter večja ustavnost in zakonitost so pogoji za uspešno premagovanje sedanjega stanja.

Poleg analitične in akcijsko-usmeritvene vloge dolgoročnega programa imamo na voljo še druge temelje za svoje delo. Za ugotavljanje vzrokov in ovir, da samoupravni procesi združevanja dela in sredstev po **objektivno obstoječih skupnih interesih delavcev** v TOZD in iz nje naprej ne potekajo hitreje, imamo temeljite ocene. Naj omenim sejo CK ZK Slovenije januarja lani, ko so bila na podlagi ugotovitev, mnenj in predlogov družbenih svetov, prakse in spoznanj dodobra razčiščen a temeljna idejno-politična vprašanja in je bila Zveza komunistov akcijsko zadolžena za enotno odpravljanje ovir in težav, pa tudi odporov, za hitrejši prodor spoznanj (in zavestnih odločitev na tej podlagi) o usodni odvisnosti položaja delavcev od najustreznejše povezanosti v celoten sistem združenega dela. Tudi v sindikatu lahko v celoti uporabljamo tam dognana dejstva. Pričakovati je bilo, da bomo opozorila in usmeritve s te seje CK ZKS bolj uporabljali pri preseganju stanja, s katerim nismo in ne moremo biti zadovoljni. O tem je stekla razprava na seminarju predsednikov občinskih svetov že aprila lani, predsedstvo RS pa je julija lani poseglo v naraščajoče desintegracije in jih z Zvezo komunistov vsaj umirilo.

II.

Menim, da velja spričo širine in obsega današnje obravnave posebej omeniti nekaj osnovnih točk, na katere naj bi osredotočili svojo pozornost. Ob njih naj bi poskusili najti

odgovore na osnovno vprašanje, zakaj samoupravno združevanje dela in sredstev ne teče hitreje ter kako (sedanja) samoupravna organiziranost spodbuja ali zadržuje te procese.

Uresničeni koncept tozda ne omogoča odločanja mimo delavcev, brez njih ali v njihovem imenu

Na prvem mestu sta vsekakor razumevanje in uveljavljanje položaja delavca v temeljni organizaciji združenega dela ter vloga in položaj te temeljne celice dela in upravljanja v družbeni delitvi dela, v samoupravnem odločanju v enotnem družbenoekonomskem in družbenopolitičnem sistemu in odnosih. Menim, da je Kardeljova razlaga temeljne organizacije še vedno premalo uporabljena kot spodbuda tudi naših družbenopolitičnih dejavnosti. Kardelj namreč pravi: »Temeljna organizacija združenega dela je nova oblika družbene organizacije dela v pogojih socialističnega samoupravljanja. Notranji odnosi v temeljni organizaciji združenega dela temeljijo na neposrednem združevanju upravljanja dela in upravljanja sredstev proizvodnje in reprodukcije v rokah samih delavcev te temeljne organizacije. V procesu tega združevanja upravljanja dela in družbenega kapitala ni nobenega monopola ali posredništva kogarkoli.

Prav po tem se vsaka naša temeljna organizacija združenega dela razlikuje od kapitalistične organizacije dela, v kateri sta upravljanje dela in kapitala v različnih rokah. Temeljna organizacija združenega dela je samoupravna in institucionalna oblika premagovanja meznega položaja delavca. V tem je bistvena razlika med

temeljno organizacijo združenega dela in klasično organizacijo dela, kakršno je na primer kapitalistično podjetje, v katerem je upravljanje dela in upravljanje kapitala ločeno. (Edvard Kardelj: Svobodno združeno delo, DZS 1978, str. 241.)

Zakaj tudi v uvodu omenjam temeljno organizacijo združenega dela na prvem mestu? Srečujemo se s pojavi, mnenji in pogledi, da je TOZD (in samoupravljanje) pravzaprav dežurni krivec za vse naše težave. Kakšne neki so opore takih kritik, ki krivijo samoupravljanje in politični sistem za vse, če ne v tozdu? Pri tem pa v bistvu izhajajo iz spoznanj, da v **uresničeni ustavni konceptiji temeljne organizacije** ne bo več prostora za odločanje mimo delavcev, brez njih ali v njihovem imenu, da bodo odločali o vseh bistvenih vprašanjih dela in njegovih rezultatih v tozdu in, izhajajoč iz njega, po delegatskih poteh v vseh višjih oblikah organiziranosti, tako združenega dela kot družbene organiziranosti. Bitka za ustavni položaj delavca v temeljni organizaciji in enak položaj tozda v družbi je zato nujno temeljno področje naših prizadevanj. Ob tem je bilo dovolj napisanega in izrečenega, marsikaj pa tudi že uresničenega kljub slabostim, ki spremljajo povprečno temeljno organizacijo in odnose v njej. Torej ne delamo na ledini, kar pa ne pomeni, da je že na vrsti tudi žetev in zgolj pobiranje plodov. Zato smo daleč od tega, da bi malikovali stanje ali zastavljali novo generalno preureditev ozda. Nujno potrebno pa je stalno preverjanje doseženega z ustavnim vzorom in dograjevanje povsod tam, kjer razvoj to zahteva.

Razumevanje povezanosti temeljnega proizvodnega odnosa, ki je uresničljiv zgolj v tozdu in celote družbenih odnosov, ki so zasnovani na

njem, na njegovi vpetosti in povezanosti v sistem združenega dela kot njegova temeljna celica, pa tudi vpetosti v celovit sistem socialističnega samoupravljanja, izpeljanega v vse institucije političnega sistema, je zato bistveno tudi za opredelitev naših prednostnih nalog pri spodbujanju in negovanju objektivno nujnih povezav tozda v delovno organizacijo, katere sestavni del je. To obvezno povezanost tozda zadnje čase obravnavamo iz različnih zornih kotov in z različnimi motivi. Del teorij se sprašuje, ali ni formalna vzporednost enakih ali podobnih pristojnosti tozda in delovne organizacije vzrok marsikatero škodljive težnje pri osamovajanju, zapiranju, podvajanju strokovnih in administrativnih opravil in del ipd.

Eni so razglašali celo, da je možnost združitve žiro računov tozda v delovno organizacijo tiho priznanje ali soglasje za ukinitve tozda, pozabili pa na racionalno jedro tega posega v finančno-evidenčne zadeve v delovni organizaciji. Nekatere raziskave so usmerjene (tudi v okviru kritične analize političnega sistema socialističnega samoupravljanja) na podrobnejše razčlenjevanje rešitev v zakonu o združenem delu.

Menim, da bomo morali biti pri tem še posebej pozorni in sproti presojeti, ali z navidezno dobrimi predlogi, denimo za racionalizacijo samoupravljanja, delitev funkcij med tozdom in delovno organizacijo, spremembami vloge in vsebine načrtovanja ter podobnim, ne bi posegli morda tudi v temeljne produkcijske odnose in jih okrnili ali speljali na pota, ki niso skladna z ustavo.

Podobnih mnenj in ocenjevanj težav, vzrokov in tako dalje, da se ustavna zasnova tozda ne uveljavlja hitreje, je verjetno še več, a še vedno tudi premalo. Izziv znanosti je vsakodnevni,

odziv pa žal ni tako velik in odmeven, kot si ga želimo.

Pri izpeljavi odnosov v tozdu in njegovi vlogi v vseh oblikah in smereh samoupravnega združenega dela in sredstev na vse druge ravni gre za pomembne, tudi nekatere temeljne družbene cilje in družbena vprašanja, kot so: večji poslovni uspehi iz skupnega dela, trdna razmerja pri poslovanju, preseganje in obvladovanje stihijnosti na trgu, skupno načrtovanje razvoja, dela, oskrbe, sredstev, strokovnjakov itd.

O udeležbi znanosti pri razreševanju temeljnih vprašanj samoupravne organiziranosti in združevanja dela in sredstev so samokritično in kritično spregovorili tudi raziskovalci na posebni razpravi, ki smo jo pripravili pred današnjo sejo. Za ta pogovor je bilo značilno, da se v raziskavah potrjujeta pomen in vloga odnosov v tozdu in pomen le-tega za celoto odnosov tudi v samoupravni integraciji združenega dela.

Domači raziskovalni dosežki verjetno še nimajo prave spodbujevalne vloge pri dograjevanju prakse, pa tudi premalo jih poznamo in uporabljamo. Težko bi sodili drugače, saj so prav v tem pogovoru razglabljali o poteh, po katerih bi bil tozda lahko tehnološko, ekonomsko in samoupravno uspešen. V ospredju so tri optimalne zahteve: da je optimalen po velikosti (po vseh treh merilih), da je optimalno vpet v najustreznejše razdeljene proizvodne poslovne in podobne funkcije v delovni organizaciji in da sta položaj in vloga skupnih strokovnih služb optimalno izpeljani, da je ta pravilno vrednotena in priznana ter resnično soodgovorna za skupne rezultate dela združenih tozdov v delovni organizaciji. Ponazoritveno je bilo tudi mnenje, da je bilo marsikje tozda lažje ustanoviti, kot jih povezati. Tudi v tem je vsaj del resnice, sploh če se

spomnimo razvoja tozda. Premalo si verjetno pomagamo tudi z dognanji, kako različna tehnološka povezanost tozda, denimo, v zaporednih fazah proizvodnje skupnega končnega izdelka ali pri sorazmerno samostojnih produktih vpliva na integracijske usmeritve v delovni organizaciji.

Teh nekaj opozoril navajam zato, da bi večkrat poiskali oporo za svoje pobude, zamisli in preverjanja stanja tudi pri stroki in v znanju, ki le narašča in se bogati.

Snovanje planskih odločitev je priložnost za samoupravno integracijo dela in sredstev

Zavoljo finančne suše so vprašanja združevanja sredstev (finančnih pogojev za razvoj in poslovanje) verjetno med posebej izpostavljenimi, pri čemer se soočajo tudi pomembna načelna vprašanja o vlogi denarja, kapitalnih odnosih, ceni dela družbene lastnine v denarni obliki itd. To vprašanje dobi posebno težo, ko se soočamo s potrebami in načrti razvoja za daljši čas in pri tem ugotavljamo veliko pomanjkanje akumulacijskih sredstev za vse, tudi za družbeno dogovorjene prednostne naloge. Te so naložbeno po pravilu vse zahtevnejše in zahtevajo veliko koncentracijo sredstev. Vprašanje o poti združevanja v gradivu nakazujemo, potrebni pa bodo tudi konkretni samoupravni dogovori. Priprave planskih odločitev za naslednje srednjeročno obdobje so priložnost, da spplaniramo tudi samoupravne integracije dela in sredstev za premagovanje ovir, strukturnih neskladij itd., kar skupno spoznavamo kot omejitve razvoja, reprodukcije in dela.

In spet bo na potezi delavec v tozdu, tozd v delovni organizaciji, sozd itd., kjerkoli pač spričo objektivne povezanosti določeno vprašanje najuspešnejše razrešujejo. Pri tem ne smemo pozabiti, da so glasovi o tričetrtinski izrabljenosti osnovnih sredstev v slovenskem gospodarstvu vse glasnejši. Ali ta odstotek izrabljenosti velja za vse in povsod, za vsa sredstva (zgradbe, stroje in naprave, orodja itd.); ali ga bomo morda kje uporabili tudi za tih ali bolj glasen izgovor, da naš tozd ne more nič (več) združevati ipd. — je ob začetku planskih prizadevanj dobro vedeti konkretno in v vsakem tozdu, delovnih organizacijah in tudi v vseh drugih oblikah povezanosti združenega dela. Pri tem uporabljam izraz povezanost v najširšem pomenu tudi za primere, ko smo (in še vedno!) ocenjevali, da se, denimo, monopolni položaji pojavljajo tudi skoz samoupravne sporazume, da izsiljujejo ali drugače pogojujejo na primer dobave surovin, reprodukcijskih materialov in drugega z deviznimi deleži, deleži za razvoj, aneksi za dodelavo, za pokrivanje izgub in podobno. Mar ne bi takšnih in podobnih deformacij poslovnih in podobnih transakcij veliko lažje presegali s praviimi procesi in odnosi samoupravnega združevanja dela in sredstev? Za prave odnose in procese pa štejemo resnično sodelovanje delavcev pri preseganju tovrstnih (nezdravih, nepravilnih, nesamoupravnih) pojavov, seveda ob popolni in pravočasni obveščenosti in stanju in posledicah itd.

Samoupravni sporazumi o temeljnih načrtov so tista podlaga in dejanje ter samoupravna volja delavcev, s katerimi sprejemajo zavestno prav posledice svojih odločitev, praviloma za daljši čas, skladno s svojo reprodukcijsko sposobnostjo, uspešnostjo, spoznanimi skupnimi in splošnimi potrebami in interesi. Z načrtom se zavežejo za njihovo izpolnjevanje. Načrt pa je

tudi v celoti sankcioniran in ne more biti enostransko kršen brez posledic za kršitelja.

Mar smo v pretežnem delu priprave samoupravnih odločitev že ubrali to pot — ob jasnih nalogah in pristojnostih strokovnih služb, samoupravnih in poslovnih organov, ko pa se tovrstne povezave oblikujejo praviloma s samoupravnimi sporazumi?! Ali niso taki (vsiljeni, izsiljeni ipd.) akti večkrat tudi na robu zakonitosti, ali ne odtujujejo dela sredstev delavcem enega kolektiva v korist drugega — brez dela?! Zakonitost pa je sestavina samoupravljanja, enako kot red in disciplina (delovna, tehnološka, poslovna itd.). Zahteve ultimativnega značaja so pri takšnih poslih do te mere očitne, da so dobile že moralno obeležje, kot smo lahko videli in slišali v nedavni televizijski oddaji o morali, ko se je za pridobitev dela celo delavski svet ozdal moral odreči zakonitosti. Ali organi delavskega, pa tudi družbenega nadzora takšne vloge dopuščajo zgolj pri sebi, ostane seveda neodgovorjeno vprašanje.

Ob združevanju (lahko pa tudi nez združevanju) sredstev po samoupravnih poteh bi veljalo spregovoriti še o marsičem, a bi znali preseči obseg in namen tega uvoda. Ne bi pa mogli mimo opozoril, ki smo jih zaznali ob uveljavljanju zakona o razširjeni reprodukciji in minulem delu. Družbeni pravobranilec samoupravljanja bo v kratkem objavil svoja dognanja in ugotovitve, tako o samoupravnih normativnih podlagah kot pojavih in praksi, ki nastaja ob združevanju sredstev za naložbe. To bo priložnost, da preverimo tudi svoje dejavnosti glede tega vprašanja, pri čemer ima sindikat pomembne naloge pri pripravi samoupravnih odločitev delavcev o naložbah. Odločitve, kakršne so praviloma naložbene, so tudi priložnost in izziv za stroke, znanje, za njihovo uveljavitev, s tem pa seveda tudi za odgovornost.

Pomanjkljivi argumenti za spremembo samoupravnosti organiziranosti nas skrbijo

Celota odnosov, njihova družbena vsebina, skladnost z normativnimi izhodišči po ustavi in zakonu o združenem delu v tozdu so spoznane izhodišče za povezave tozda v vse obvezne in druge možne oblike združevanja. V gradivu smo skušali predstaviti okvirno in opisno združevanja v institucionalne oblike — delovno organizacijo, sozd, planske in poslovne skupnosti in pojave ter vsebino odnosov, ki pri tem nastajajo kot pretežni, pa tudi kot skrajnost. Za številčno predstavitev posameznih oblik združevanja ozdov je veliko vrzeli v družbenem informacijskem sistemu, kar otežuje, delno pa celo onemogoča sklepanja na podlagi količin posameznih pojavov s področij, ki jih obravnavamo. Od nekaterih kvantifikacij pa smo celo odstopili, saj formalno zapisane v anketah, pa tudi v drugih zapisih, ne odsevajo prave vsebine odnosov. Tako ni moč dobiti celovite podobe odnosov svobodne menjave dela med tozdom in DSSS — finančne prikaze označujejo, kot da teko na tej osnovi — le na podlagi razvrščanja ustreznega odliva sredstev iz tozda v DSSS. Konsoli-

dirane bilance sozdov so fakultativne, njihov zbir večkrat ne predstavlja dejanskih materialnih ali finančnih tokov, ki kot izpolnjevanje dogovorjenih skupnih funkcij tudi resnično potekajo v sozdu. Sploh pa bo glede delovanja in uspešnosti sozda potrebno po dejavnostih nadaljevati delo, saj pomenijo velik potencial, katerega učinka ne poznamo dovolj.

Usodnost hitrejšega napredovanja pri samoupravnem povezovanju združenega dela postaja spoznanje, ki ga moramo kar najhitreje sprejeti in tudi ukrepati. Zato so pomembni tudi začetni prijemi, kako in s katerimi prednostnimi vprašanji oceniti lasten tozd, lastno delovno organizacijo, lasten sozd, vključenost v to ali ono integracijsko skupnost različnih trdnosti in povezanosti, koristnosti itd.

Prav obogateni s to izkušnjo ob preverjanju odnosov v tozdih, med njimi in z drugimi v delovni organizaciji, sozdu in drugih povezavah, so v gradivu prepleteni predlogi, da se nekaterih nalog lotimo prednostno in čimprej, organizirano tudi glede na širino pojavov ali opozoril, ki smo jih ugotovili. Če bi tako metodo uporabljali bolj dosledno v vseh naših organizacijskih oblikah in na ravneh osnovnih organizacij, občinskih, medobčinskih in republiškega sveta ter v

sindikatih dejavnosti — skladno z nalogami vsakega od njih, bi tudi poročilo družbenega pravobranilca samoupravljanja in analiza našega Centra za samoupravljanje o lanskem preureditvah ne bila kritična do tako velikega števila od skupaj izvedenih ali nameravanih. Pomanjkljiva ali enostranska razlaga, protislovnost argumentov in podobne slabosti pri spreminjanju samoupravne organiziranosti so prijemi, ki nas lahko upravičeno skrbijo. Tu družbenopolitične organizacije ne morejo stati ob strani, še zlasti ne sindikat kot organizacija delavcev.

Zato v povzetku ugotovitev, ki istočasno pomeni predlog za dogovor o prednostnih nalogah delovne organizacije pri razvijanju samoupravnega združevanja dela in sredstev, pri utrjevanju in dograjevanju dohodkovnih odnosov in pri samoupravni organiziranosti, ponujamo predlog, da opravi vsak svoj del nalog glede na neposredno povezanost in stike s problematiko, širino njene vsebine in tudi glede možnosti, da vključi dejavnike, katerih pomoč in sodelovanje bo nujno za iskanje rešitev in premikov naprej.

Združevanje dela in sredstev je v življenjskem interesu delavskega razreda

Naj končam z mislijo, ki jo je na seji CK ZKS o združevanju dela in sredstev zaokroženo izrazil naš predsednik, ki je s tem povzel tudi bistvo naših sklepov na X. kongresu ZSS glede teme, ki jo obravnavamo. Kongresni sklepi so dodatna zadolžitev, da premaknemo zadeve naprej.

»Združevanje dela in sredstev je poleg uveljavljanja načel delitve po rezultatih dela eden od temeljnih pogojev uveljavljanja socialističnih samoupravnih produkcijskih razmerij v naši družbi. To je eden od bistvenih pogojev, da naš sistem socialističnega samoupravljanja tudi na gospodarskem področju dokaže svojo vitalnost in prednost. Od kakovosti in tempa samoupravnega povezovanja na dohodkovnih osnovah v tekoči in razširjeni reprodukciji, plansko povezanih in poslovno-dohodkovno soodvisnih organizacij združenega dela je odvisno povečevanje proizvodnih sil dela, produktivnosti in gospodarske učinkovitosti, je odvisna naša sposobnost obvladovanja zakonitosti blagovne proizvodnje ter tržne stihije in njenih posledic.

To je imperativni pogoj za boljše delovne in življenjske razmere delavcev in delovnih ljudi, za upoštevanja vredno mesto v mednarodni menjavi in delitvi dela ter najmočnejše jamstvo, da se bomo jutri razvijali v okviru dejanske možnosti; da bo premagan voluntarizem. Hkrati pa je to tista demokratična oblika, ki omogoča delovnemu človeku, ki akumulacijska sredstva ustvarja, popoln nadzor nad njihovo uporabo v celotnem sistemu povezanega združenega dela.

Zato lahko rečemo, da je združevanje dela in sredstev v tem trenutku življenjski interes delavskega razreda in temeljno vprašanje njegove vodilne vloge v družbi. Ta interes je objektivno navzoč, treba pa ga je marsikje še odkriti, da bi postal zavestna akcija. Doseči to je velika naloga Zveze komunistov, zlasti tistih njenih članov, ki delajo v Zvezi sindikatov.

Zato naj ne bi bilo sindikalne organizacije, ki ne bi zahtevala od pristojnih organov, da predložijo samoupravnim organom in zborom delavcev celovite ocene ekonomsko in proizvodno najbolj ugodnih dohodkovnih povezav s predlogi za uresničitev. Zato naj ne bo družbenega načrta in načrta organizacije združenega dela, ki ne bi računal na dohodkovne povezave na enotnem jugoslovanskem tržišču, povezave, ki bi učinkovito pomagale odpravljati motnje, na večjo produktivnost in manjše stroške v reprodukciji.«

Samoupravno združevanje dela in sredstev, dograjevanje dohodkovnih odnosov in samoupravno organiziranje združenega dela

I. OBSEG IN OPREDELITEV NALOG

Združevanje dela in sredstev je poleg delitve po rezultatih dela eden od temeljnih pogojev uveljavljanja samoupravnih produkcijskih razmerij oziroma socialističnih družbenoekonomskih odnosov. Od kakovosti, vsebine in obsega samoupravne integracije v ustreznih dohodkovnih odnosih na vseh ravneh samoupravne organiziranosti, od temeljne organizacije združenega dela do plansko-poslovnih skupnosti, je odvisno nadaljnje povečevanje proizvodne sile dela, produktivnosti in gospodarske učinkovitosti. Vsebinsko učinkovito in organizacijsko ustrezno združevanje dela in sredstev je zato vselej, zdaj pa še posebej, življenjski interes delavskega razreda, saj je obenem tudi vprašanje njegove vodilne vloge v družbi. Učinkovito, gospodarsko uspešno združevanje dela in sredstev bo namreč omogočilo delavcem obvladovanje tokov družbene reprodukcije in nadzor nad temi tokovi. Četudi zanimanje za učinkovito samoupravno povezovanje sicer objektivno obstaja, bomo morali njegove prednosti kot tudi odstopanja vztrajno odkrivati in dokazovati tako, da bo ta nujnost postala zavestno spoznanje, če že ne vseh pa čimveč delavcev, ki bodo tako postali tudi nosilci akcije. Ko bodo delavci bolj kot doslej tudi nosilci akcije za združevanje dela in sredstev v ustreznih z ustavo in zakoni skladnih dohodkovnih odnosih in ustrezni ter učinkoviti samoupravni organiziranosti, bo tudi napredek večji in hitrejši.

Doseči to je ne le velika, ampak tudi zahtevna trajna naloga zveze sindikatov na vseh ravneh. Sindikalne organizacije bodo v teh prizadevanjih uspešnejše, če bodo po eni strani sposobne ugotavljati in pokazati temeljne vzroke neučinkovitosti in napak, po drugi strani pa dovolj zahtevne do tistih poslovodnih in drugih organov, ki morajo samoupravnim organom in delavcem predložiti kritične ocene dosežene stopnje samoupravne povezanosti v združenem delu in še zlasti predloge za spremembe, dograjevanje vsebine in oblik združevanja dela in sredstev in predloge za uresničevanje novih gospodarsko-proizvodno najbolj ugodnih dohodkovnih povezav.

Individualno tekoče delo vse manj vpliva na rast produktivnosti družbenega dela in ima na to rast vse večji vpliv smotno gospodarjenje z družbenim minulim delom (tako imenovanim »družbenim kapitalom«). Uspešno gospodarjenje in učinkovito povezovanje in združevanje dela in sredstev je in bo eden od bistvenih pogojev za razvoj proizvodnih sil, gibalo rasti družbene produktivnosti in s tem rasti dohodka na gospodarsko zdravih osnovah. Podcenjevanje te zakonitosti, ki jo neizogibno prinaša tehnološki napredek, bi povzročilo padanje ali vsaj mirovanje rasti produktivnosti. Ko govorimo o zmanjševanju vpliva tekočega dela na rast produktivnosti posameznega in skupnega dela, mislimo seveda na njegove fizične okvire, na človeško sprejemljivo zmogljivost živega dela in ne na organizacijo tekočega dela, na delovno disciplino, na odnos posameznika do proizvodnih sredstev in samoupravno dogovorjen red v procesu proizvodnje. V slednjem so nedvomno še »rezerve«, ki bi jih lahko vključili v prizadevanja za večjo proizvodnost posamičnega in skupnega dela. Samoupravlja-

nje kot družbenoekonomski odnos med delavci upošteva, ne pa zanika, proizvodno disciplino delavcev in pošten odnos do proizvodnih sredstev. Samoupravni sporazum o medsebojnih odnosih in razmerjih pri delu pomeni v bistvu dogovor o omejitvi svobode, če nočemo svojevoljnega obnašanja posameznika v proizvodnem procesu. V organizacijah združenega dela in vseh drugih skupnostih, kjer posamezniki razumejo in tolmačijo svobodo v času skupnega organiziranega proizvodnega dela po svoje, ugotavljamo tudi manjšo gospodarsko učinkovitost. Tej nalogi, zavezemanju za spremembo takšnega napačnega pojmovanja o medsebojnih pravicah in obveznostih v proizvodnem delu, se sindikati niti ne odrekamemo in niti ne izogibamo. Toda ob tem pa upoštevamo, da ima posameznikovo in skupno tekoče delo svojo fizično in moralno mejo ter da je velika možnost hitrejšega napredka in tudi premagovanja sedanjih gospodarskih težav v dobrem upravljanju in gospodarjenju z minulim delom v vseh njegovih oblikah. Poleg dobrega gospodarjenja z opredmetenim delom, stroji, surovinami in vsemi materialnimi stroški sploh, je še zlasti pomembno gospodarjenje s sredstvi akumulacije, s sredstvi zaboljševanje in širjenje materialne osnove dela. Povezovanje in združevanje dela in sredstev kot socialistična samoupravna oblika in odnos med delavci v razširjeni reprodukciji, je temeljna oziroma ključna naloga združenega dela. Gmotni položaj delavca, njegov realni osebni dohodek in standard sploh, je in bo odvisen tudi od tega, koliko je akumuliral, kam in s kom je združil akumulacijo, kako in v kolikšni meri z njo razpolaga in o njej odloča.

Prizadevanja za boljše in učinkovitejše samoupravno povezovanje organizacij združenega dela in za uveljavljanje medsebojnih odnosov pri združevanju dela in sredstev narekuje sindikatom delovanje v dveh smereh:

Prva je vztrajanje sindikatov pri uveljavljanju tistih sprememb v denarno-posojilnem in bančnem sistemu, davčni politiki itd., ki bodo delavcem omogočile obvladovanje sredstev za razširjeno reprodukcijo oziroma ukrepe, ki bodo zagotovili vračanje odtujene akumulacije v organizacije združenega dela ter s tem tudi dejansko odločanje in nadzor delavcev nad temi sredstvi. Kritičen odnos odlašanja s spremembami pa tudi ocenjevanje predlaganih sistemskih sprememb je naloga, ki se je sindikati ne odreajo. Nosilci teh nalog so znani, toda ob siceršnji soglasnosti še vedno ne vemo, nimamo praktičnih predlogov, kako bomo vsaj postopoma presekali začarani krog odtujevanju odločanja o razširjeni reprodukciji delavcem. Reprodukcijska sposobnost organizacij združenega dela se namreč ne povečuje, narobe, odvisnost od posojil se celo povečuje. Takšni odnosi se iz znanih razlogov (nespremenjeni pogoji kreditiranja, obresti itd.) širijo in ponavljajo, in jih z dosedanjimi delnimi ukrepi nismo preprečili.

Druga smer delovanja oziroma nalog in odgovornosti sindikatov na vseh ravneh pa je uspešnejše uveljavljanje odnosov pri združevanju dela in sredstev v združenem delu. Med te naloge sindikatov oziroma njegovih organov in služb spada dograjevanje t.i. dohodkovnih odnosov in izpopolnjevanje ter preverjanje samoupravne organiziranosti. Oboje: dohodkovni odnosi in samoupravna organiziranost sta namreč temeljni podlagi

bolj ali manj učinkovitega združevanja in povezovanja. Neurejeni dohodkovni odnosi, ki še vedno niso skladni z ustavo in zakonom, so voda na mlin in temeljni vzrok za dezintegracijske težnje, osamosvajanje in druga podobna odstopanja. Ko govorimo o dograjevanju dohodkovnih odnosov, mislimo na celoto, na položaj delavca v teh odnosih, možnost odločanja in nadzor nad enostavno in v razširjeni reprodukciji, na odnose v pridobivanju, razporejanju in delitvi dohodka in čistega dohodka, vse do delitve sredstev za osebne dohodke, ki naj z »ustrezno velikim deležem« priznaja za dobro upravljanje in gospodarjenje s sredstvi spodbudi delavce za vse oblike in namene ekonomsko učinkovitega združevanja dela in sredstev. Neustrezna samoupravna organiziranost, tista, ki ne upošteva niti dosežene stopnje (kaj šele možne višje, družbeno optimalne) delitve dela, ne zagotavlja proizvodne specializacije, potrebne proizvodne in poslovne povezanosti in podobno, prav tako ne zagotavlja učinkovitosti pri združevanju dela in sredstev. Neskladnost med organiziranostjo, torej obliko in odnosi, to je vsebino, pa je najbolj pogost vzrok deformacij in konfliktov in vzrok za težnje, do katerih ne moremo biti strpni, pa naj gre za ne utemeljeno ukinjanje tozdov ali pa njihovo osamosvajanje. Ker gre za zakonito soodvisnost med dohodkovnimi odnosi (v najširšem smislu te opredelitve seveda) in samoupravno organiziranostjo, bi bilo napačno, če bi to povezanost zanemarili in dejavnost sindikatov usmerjali le na organiziranje. Samoupravno organiziranje, ki je namenjeno samo sebi, večjemu ali manjšemu številu temeljnih oziroma delovnih organizacij s temeljnimi organizacijami, številu sozdov, nič ne rešuje, če ni pravih medsebojnih odnosov. Na takšne usmeritve pa včasih pristanemo, kar je prav lahko podlaga za t.im. politične integracije, ki najraje in najprej zanemarijo gospodarske učinke in tudi različna hotenja delavcev. Seveda pa je neprimerno zahtevnejše usmerjati in predlagati konkretne rešitve, ki upoštevajo oboje, tako vsebino odnosov kot oblike samoupravne organiziranosti, kot pa zgolj ukvarjanje s statusnimi spremembami.

Pri usmeritvi v delo za uspešnejše združevanje dela in sredstev ob hkratnem razkrivanju vzrokov, ki to preprečujejo, ne smemo nasesti mnenjem in parolam, da v tem času, ob inflaciji in gospodarski nestabilnosti, ob odtujenih sredstvih razširjene reprodukcije, ni kaj storiti. Takšni posamezniki so tudi v organizacijah združenega dela, ne le v organih in organizacijah, ki postavljajo vrstni red dela nekako takole: najprej stabilizacija in vrnjena odtujena reprodukcijska sredstva, potem pa samoupravljanje in samoupravno združevanje dela in sredstev. S takšnimi gesli o pogojih za uveljavljanje socialističnih samoupravnih odnosov in »čakanju« se ne srečujemo

prvič v procesu trideset — in večletnega uveljavljanja teh odnosov. Sprejemljivo je le hkratno prizadevanje za spremembe in dograjevanje sistema in za uspešno učinkovitejše uveljavljanje novih odnosov pri združevanju dela in sredstev v združenem delu. Ločevanje oziroma ugotavljanje t.im. zunanjih vplivov in pogojev od notranjih vzrokov za bolj ali manj uspešno povezovanje v združenem delu je utemeljeno le zato, da bi lahko boljše opredelili nosilce in odgovornost za te zahtevne naloge, zato, da bi upoštevali obseg, izluščili za zdaj najpomembnejše.

Uspešnost je odvisna tudi od tega, ali bodo določili dosegljive bližje cilje in neposredne naloge za razliko od trajnih prizadevanj v delu sindikalnih organov in organizacij, ker se dejansko uresničujejo postopoma, v procesu torej. Za delavce v sindikatih pa uveljavljanje posamičnih odnosov (mislimo npr. odnose udeležbe v skupnem prihodku, ali skupnem dohodku, svobodno menjavo dela med delavci temeljnih organizacij in delavci v delovnih skupnostih, odnose pri gospodarjenju s sredstvi razširjene reprodukcije, pridobivanju dela osebnega dohodka na podlagi minulega dela itd. itd.) ni proces, če teh odnosov nismo niti začeli uveljavljati, tako da bi jih pozneje, pač zaradi pomanjkljivosti, lahko dograjevali. V naši praksi z nenehnim govorjenjem »o procesu« zelo pogosto odlašamo z uveljavljanjem posamičnih odnosov. Čakamo na nekakšne za vse primere in čase veljavne končne rešitve. Od takega »procesnega razpoloženja« ni daleč do odporov in oportunitizma, češ da se »nič ne da narediti«.

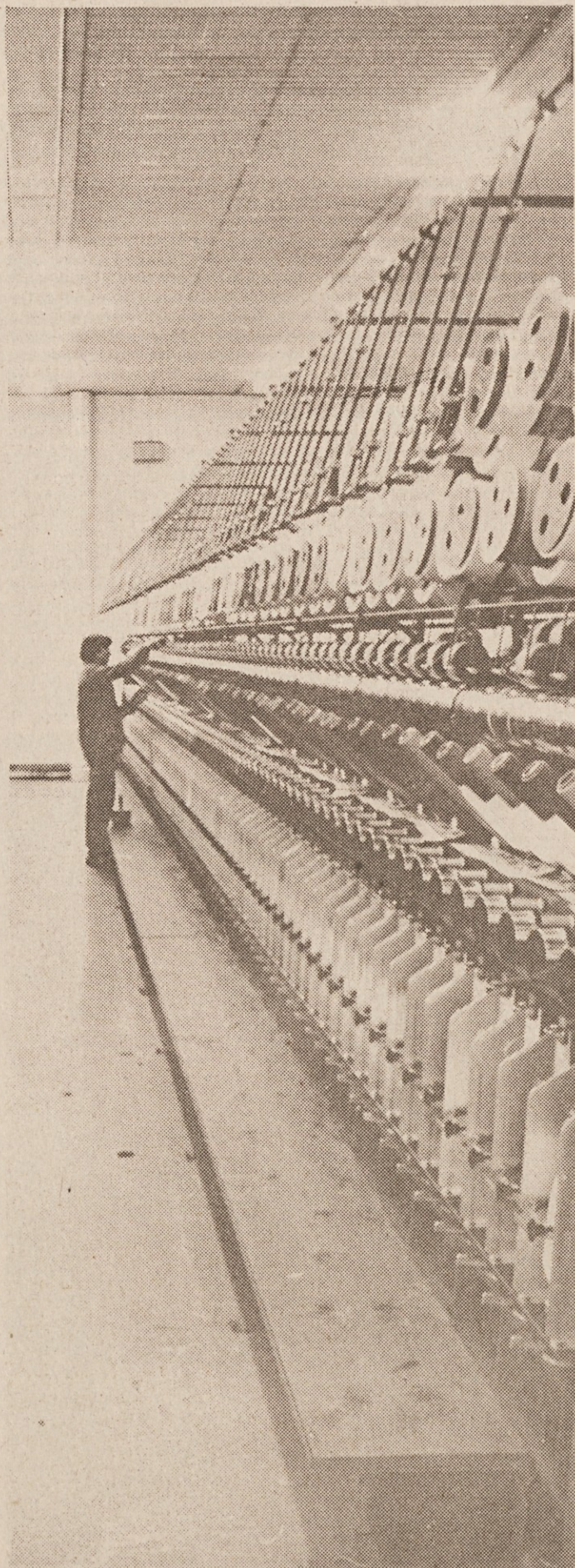
Upoštevajoč obseg nalog pa tudi njihovo politično in strokovno zahtevnost, bi morali v zvezi sindikatov usmeriti delo zlasti na:

- ocenjevanje, odkrivanje ter seveda odstranjevanje tistih »zunanjih«, predvsem pa »notranjih« vzrokov, ki preprečujejo hitrejšo uveljavitev pravih hotenj delavskega razreda za učinkovito združitev dela in sredstev;

- ocenjevanje in spremljanje procesov, vsebine in načina samoupravnega združevanja, pa naj gre za vse oblike možnega institucionalno dvo- ali večstransko sporazumskega povezovanja, za to, da bi sproti in pravočasno odkrivali tudi nesprejemljive težnje, nepravilne odnose itd. in jih omejevali, če že ne odpravili. Pri tem se bomo morali od sicer potrebnih splošnih in povprečnih ocen, ki so lahko podlaga in oblika našega usposabljanja, usmeriti v posamezne organizacije združenega dela in vplivati na spremembe in dograjevanje od primera do primera;

- opredeljevanje in ocenjevanje predlaganih sprememb v sistemu, ki so pomemben pogoj za hitrejši napredek združevanja dela in sredstev,

vendar tako, da bomo povezani s prakso v organizacijah združenega dela lahko posredovali argumentirana mnenja, ki naj dograjujejo.

II. NEKATERA VPRAŠANJA IN PROBLEMI SAMOUPRAVNE ORGANIZIRANOSTI IN POVEZANOSTI ZDRUŽENEGA DELA

Institucionalno samoupravno organiziranost, pa naj gre za temeljne organizacije združenega dela, delovne in sestavljene organizacije, poslovne skupnosti, skupnosti temeljnih in delovnih organizacij, skupnosti združenega dela za medsebojno plansko in poslovno sodelovanje itd. naj bi tokrat ocenjevali predvsem z vidika, koliko organiziranost pospešuje ali zavira gospodarsko nujne procese in odnose pri združevanju dela in sredstev. Dolgoročni program gospodarske stabilizacije upošteva samoupravno organiziranost, torej vse oblike združevanja dela in sredstev pa tudi neinstitucionalizirane sporazumske odnose, za aktiven, dinamičen in tvoren dejavnik učinkovitega gospodarjenja. Seveda pod določenimi pogoji, kajti v nasprotnem primeru postanejo vse možne oblike same sebi namen, organiziranje zaradi organiziranja, kar pripelje pogosto le do formalne povezanosti, namesto do dejanske, z odnosi, ki zagotavljajo večje gospodarske učinke.

TOZD nosilka združevanja

Zgrešeno bi bilo, če bi v prizadevanjih za učinkovitejše združevanje dela in sredstev, v prizadevanjih za integriranje združenega dela, enostavno izključili ali nekako preskočili temeljno organizacijo združenega dela. V samoupravni praksi pa se nam prav to pogosto dogaja. Zanemarili smo namreč dejstvo, da so oziroma naj bi bili glavni subjekti in nosilci združevanja dela in sredstev delavci, ki združujejo svoje delo najprej v temeljni organizaciji združenega dela. Od tega, kako smo konstituirali temeljno organizacijo in kakšen je položaj delavcev v njej, koliko so dejanski upravljalci, ki odločajo o glavnih tokovih družbene reprodukcije sami in skupaj z drugimi, kako pridobivajo, razporejajo in delijo ustvarjeni dohodek — je odvisna uspešnost in učinkovitost združevanja dela in sredstev v katerikoli obliki in smeri. Na kratko rečeno: dobra, na določilih ustave in zakona grajena temeljna organizacija, je dobra delovna organizacija in narobe. To nam venomer potrjuje tudi praksa. Podcenjevanje vloge in mesta temeljne organizacije združenega dela v integracijskih procesih je eden od vzrokov za deformacije, zaostajanje in uveljavljanje nesprejemljivih teženj tako v samoupravnem organiziranju kot pri združevanju dela in sredstev.

Ni malo takih, ki so razumeli klice za potrebno in objektivno neizogibno večjo stopnjo in učinkovitost združevanja dela in sredstev v vseh oblikah integracije kot tihi pristanek t.im. »politike«, da je treba temeljne organizacije celo ukinjati in se vrniti k nekdanjemu klasičnemu podjetju (dovoljujemo si podmeno, da bi tako razmišljujoči in tako usmerjeni posamezniki prej ali slej, v boju za dobro integracijo dela in sredstev v sestavljenih organizacijah ali drugih večjih sistemih, podvomili tudi v »podjetje« oziroma delovno organizacijo in bi uvedli znova direkcije). Potemtakem gre za oživljanje tehnokratizma, odnosa, ki hoče v imenu ekonomske učinkovitosti podrediti delavca — upravljalca družbenih sredstev — tehniki, tehnologiji, avtomatiki, strojem, centralističnemu vodenju in menežerstvu v negativnem smislu te besede. Takšno razpoloženje in žal tudi ravnanje se v kriznem obdobju gospodarstva večkrat pojavlja (ne smemo pa te ideologije pripisovati le gospodarskim in tehničnim strokovnjakom ali poslovnim organom, kot to radi storimo. Toliko manj, ker se te ideje v današnjem času vse bolj srečujejo in imajo skupne imenovalce z birokratskimi odnosi, ki sami zase spet niso izključna domena uradnikov po pisarnah, kot poenostavljamo) ker se navidezno kažete kot stvarna in hitra pot iz težav. Sindikati, predvsem pa naši organi na vseh ravneh, se morajo spoprijeti s takimi idejami. Vendar ne s splošno kritiko, ki je blizu etiketiranju, marveč z analizo in zatem s kritiko ne tako redkih konkretnih predlogov za spremembe v samoupravni organiziranosti ali predlogov za samoupravno združevanje dela in sredstev, ko je zanikanje ustavnega položaja delavca, združenega v temeljni (ali enoviti) organizaciji dokazljivo in bolj ali manj očitno.

Nosilec združevanja dela in sredstev oziroma integracije združenega dela, če si dovolimo tako soznanje, ne more biti takšna temeljna organizacija združenega dela — v kateri predvsem zaradi nedograjenih družbenoekonomskih odnosov, torej dohodkovnih odnosov, delavci v njej ne upravljajo niti s preneseno niti z novoustvarjeno vrednostjo. Skratka, ko TOZD ni TOZD, po ustavi in zakonu, ko se je dohodkovno in poslovno nepovezana osamosvojila do take mere, da se je delovna organizacija v bistvu spremenila v »združenje« temeljnih organizacij. V tem primeru tudi DO ni DO po ustavi in zakonu.

Razlika med obema skrajnostma je v tem, da v prvem primeru pogosto postane temeljna organizacija nosilec dezintegracije, v drugem primeru pa je integracija bolj ali manj razrahljana. Pri obeh pa gre predvsem za neurejene, nerazvite in z ustavo in zakoni neusklajene dohodkovne odnose. Nedograjeni dohodkovni odnosi so temeljni, ne pa tudi edini vzrok za

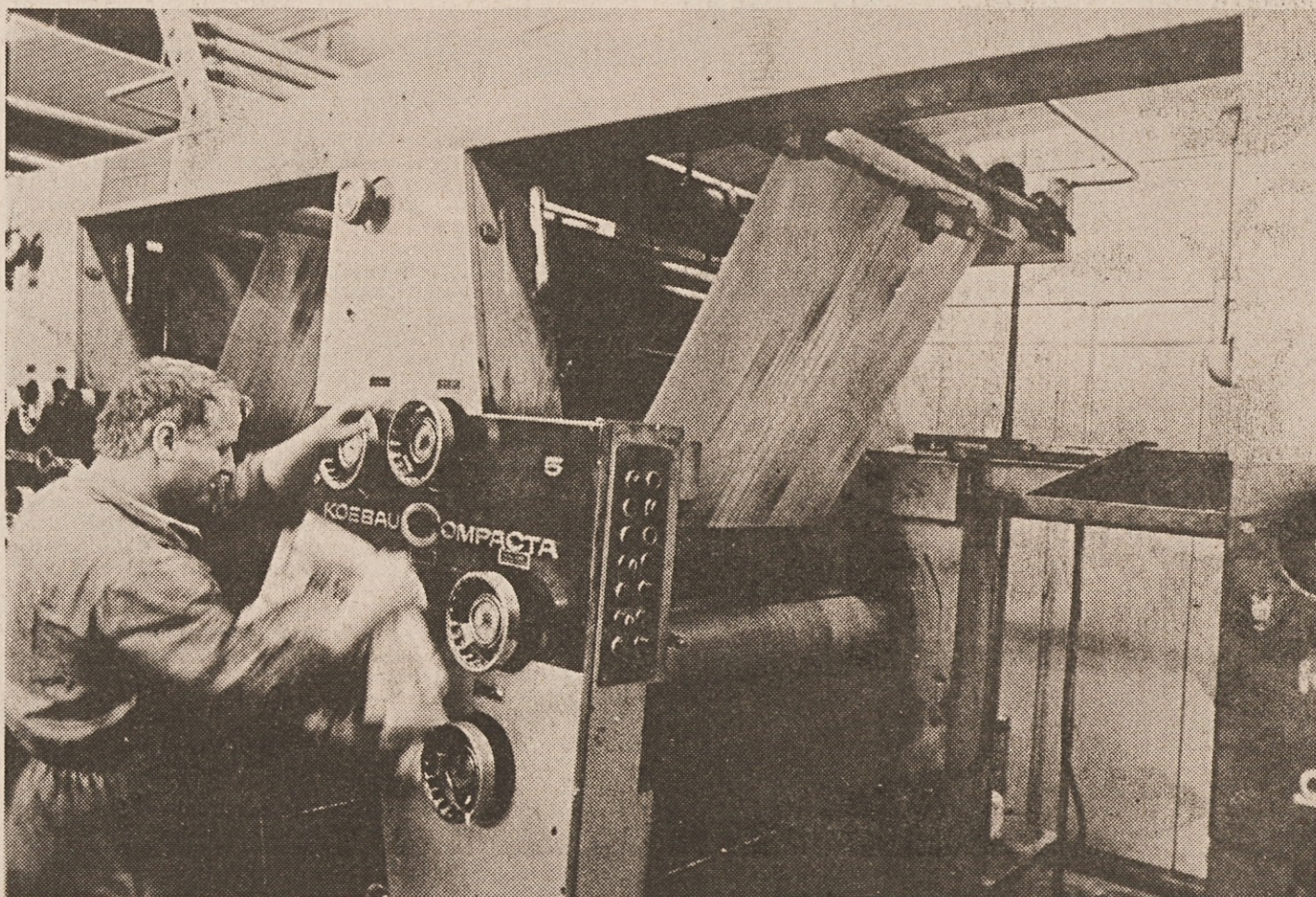
neuspešno ali vsaj premalo uspešno združevanje dela in sredstev, obenem pa sta obe skrajnosti postali za mnoge tudi argument za vprašljivo ukinjanje, izločanje, združevanje tozdov in podobne spremembe. Očitno je, da ponekod poskušajo neuresničeno vsebino zahtevanih družbeno-ekonomskih odnosov reševati in prikrivati s spreminjanjem oblik t.im. samoupravne organiziranosti.

Dograjevanja odnosov ne moremo odložiti

Dograjevanje družbenoekonomskih odnosov v temeljnih organizacijah je nedvomno proces, ki smo ga sicer začeli, toda nikakor končali, pravilneje rečeno, tudi nadaljevali z enako zavzetostjo kot pri njihovem ustanavljanju v sedemdesetih letih. Zastoj v razvijanju socialističnih samoupravnih odnosov ne moremo pripisati samo gospodarskim težavam ali odtujenim sredstvom razširjene reprodukcije, pa tudi zahtevnost in včasih resnična zapletenost samoupravnih postopkov, ko uveljavljamo spremembe, ne bi smela biti razlog za odlaganje prepotrebnih dopolnitev in sprememb v družbenoekonomskih odnosih. Ne smemo se namreč sprijazniti s tezo, da v tem gospodarsko težkem obdobju ni časa za ukvarjanje s samoupravljanjem, ker je pač treba proizvajati, skrbeti za reprodukcijski material, izvažati itd., ali na kratko: dobro delati, če po drugi strani trdimo, da vsem težavam in gospodarski krizi botrujejo številni vzroki, »da pa so predvsem posledica neuresničevanja družbenoekonomskega položaja delavcev v združenem delu, ki je določen z ustavo« (sklepni del dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije, DE 1983, str. 5). Teza oziroma že kar stališče in praksa, da »ni časa za samoupravljanje« je v vseh mogočih in načinih razširjena v mnogih organizacijah združenega dela, pa ne le v njih, celo v naših vrstah nismo imuni zanje, sicer ne bi popuščali tudi v tistih primerih, ko sta dograjevanje medsebojnih odnosov ali spremembe samoupravne organiziranosti takorekoč na dlani. Obračun s takimi stališči in prakso odlaganja ne bo lahek. Ne gre le za objektivne razloge, ki so v zadnjih letih upočasnili proces samoupravne preobrazbe v združenem delu, marveč tudi, lahko rečemo kar predvsem za subjektivne poglede na vlogo in pomen družbenoekonomskega položaja delavca v združenem delu. Gre za tiste posameznike, ki podcenjujejo pomen ali pa sploh ne razumejo, zakaj bi bile gospodarske težave posledica še neuresničenih družbenoekonomskih odnosov, neustrezne organiziranosti in odtujenosti delavca od sredstev reprodukcije. Samoupravljanja ne sprejemajo kot produkcijski odnos, ampak le kot institucionalizirano obliko bolj ali manj uve-

ljavljene demokracije. Nekateri pa so to že postavili na glavo in trde: družbenoekonomski odnosi in samoupravljanje sta vzroka za vse težave. Pri tem ni povsem jasno, ali napadajo temeljna izhodišča socialističnih samoupravnih odnosov, ki so v ustavi in zakonih, ali samoupravno prakso, ki, to vemo vsi, zaostaja za deklariranim. Taki posamezniki imajo neredko zaradi svojega delovnega mesta v proizvodnji (vključno s strokovnimi službami, seveda) ali zaradi funkcij v organih in organizacijah pomemben vpliv na dograjevanje, boljše: na zanemarjanje razvijanja omenjenih odnosov.

Četudi lahko upravičeno dvomimo, da gre za ideološka razmišljanja z nasprotnih pozicij, ampak praviloma le za nevednost, neznanje in oportunizem, ki ga sproži zahtevnost teh nalog in podobno, so posledice vselej iste: nenehno odlašanje dograjevanja odnosov z vsemi znanimi posledicami. Najmanj kar lahko, jim sindikati moramo omejiti in postopoma odvzeti vpliv, ki ga imajo. Značilno je npr., da program stabilizacije ali podobne listine, sprejete v organizacijah združenega dela mimo vprašanj organizacije proizvodnje, delovne discipline, nadomeščanje surovin in materialov, spremembe v asortimanu in kakovosti, redkeje tudi kadrovskih sprememb in premestitev itd. — prevečkrat nimajo v programih nič o dograjevanju, spreminjanju položaja delavca v združenem delu. Tisti pa, ki to imajo, so mimo navedenih in drugih nalog v procesu proizvodnje in realizacije, kar so nedvomno neizogibni in učinkoviti ukrepi za omejevanje lastnih in skupnih težav, z enako težo zapisali tudi svoje naloge pri dograjevanju odnosov. Ugotovili smo, da je šele na tej ravni, torej v delovni organizaciji, možno iz množice sicer potrebnih sprememb in dopolnitev določiti tiste, ki so v tem času in v konkretni DO prvič: pomembne za učinkovitejšo proizvodnjo, in drugič: uresničljivi cilji v časovnih rokih, ki so si jih postavili. V takih stabilizacijskih programih najdemo med drugimi tudi te naloge: spremembe in dograditve odnosov udeležbe proizvodno povezanih tozdov v skupnem prihodku zaradi neustreznih in spornih meril za udeležbo na podlagi živega in opredmetenega dela; spremembe v odnosih svobodne menjave dela med delavci delovne skupnosti in delavci tozdov; preverjanje samoupravnega organiziranja zaradi spremenjenih pogojev za organiziranje temeljnih organizacij — praviloma gre za tehnologijo in nove delovne enote ob drugačnem ugotavljanju vrednosti dela; itd. Značilno pa je tudi, da najdemo to v programih organizacij, za katere ne bi trdili, da so v prizadevanjih za urejanje odnosov v skladu z določili ustave in zakona bistveno zaostajali ali pa to enostavno odlagali. Takorekoč po pravilu so prav v teh organizacijah že pripravili, ponekod pa tudi v samoupravnem

postopku sprejeli spremembe ustreznih samoupravnih splošnih aktov v zvezi z drugim poglavjem zakona o razširjeni reprodukciji in minulem delu. To so določila in upamo, da bo poslej tudi praksa, o pravicah in obveznostih delavcev, samoupravnih in poslovnih organov pri odločanju o naložbenih sredstvih.

Sindikati nasploh, še posebej pa občinski sveti in odbori sindikatov dejavnosti, bi verjetno morali vztrajati na tem, da tisto, kar so lahko naredili v nekaterih manj številnih organizacijah združenega dela, lahko in morajo storiti tudi vse druge. Pri tem ni odločilno, ali so uveljavljene spremembe dopolnitve določil v samoupravnih splošnih aktih, ki so navsezadnje sprejeta pravila vedenja in ravnanja pri gospodarjenju in upravljanju, dokončna in veleumna. Takih večkrat celo ni zaradi naše premajhne vednosti, morda tudi premajhne zavzetosti pri iskanju ali podobno, toda kot že rečeno, gre za proces, ki ga ustrezno in neizogibno dograjujejo samoupravna praksa, delovne izkušnje in nova strokovna spoznanja. Republiški svet zveze sindikatov pa naj bi pri tem poskrbel predvsem za medsebojno posredovanje sprejemljivih rešitev vzpostavljanja posameznih odnosov. To je uresničljivo, če bodo pri tem sodelovali tudi organi in organizacije, npr. družbeni pravobranilci samoupravljanja, organi gospodarske zbornice in še kdo, ki ima nad tem pregled.

Samoupravno organiziranost je potrebno spreminjati

Ker naj bo samoupravna organiziranost odraz dohodkovnih odnosov in narobe, pa tudi odraz tehnologije in načinov samoupravnega odločanja oziroma samoupravljanja, je jasno, da ni enkrat za vselej dana. Če se in ker se spreminjajo odnosi in tehnologija, se lahko ali celo mora spreminjati tudi samoupravna organiziranost, če naj bosta vsebina in oblika odnosov usklajeni. Ne le v sedanjem času, ko moramo premagovati gospodarske težave, ampak vselej in vedno bo ustrezala samoupravnemu socializmu takša organiziranost združenega dela in takšno konstituiranje dohodkovnih odnosov (konstituiranje torej ne pojmuje samo v pravno-formalnem ožjem smislu, ko je organizacija združenega dela konstituira, potem ko delavci izvolijo organe, sprejmejo ustrezen samoupravni sporazum o združitvi in se registrirajo, marveč širše. V tej zvezi glej tudi: Prilaganje ... DE 1983, stran 20 in 21) med organizacijami združenega dela, ki bo zagotavljala njegovo integriranje oziroma ustrezno in učinko-

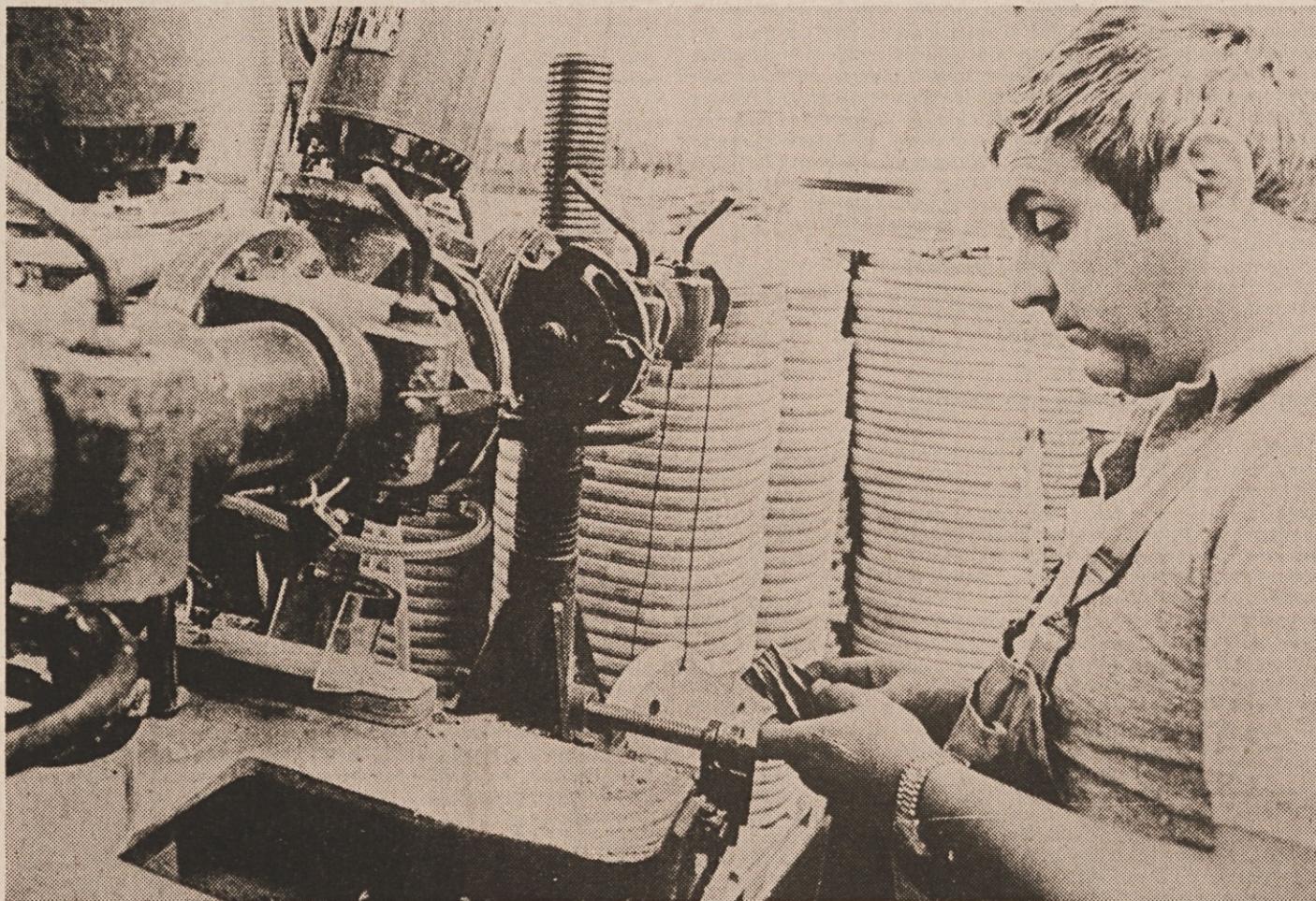
vito združevanje dela in sredstev v vseh možnih in različnih oblikah. To razvija dodatno proizvodno silo in zagotavlja tudi večjo socialno varnost in stabilnost pri pridobivanju dohodka. Obenem pa bo takšna samoupravna organiziranost temelj, na katerem bodo delavci vse bolj obvladovali celoto odnosov v družbeni reprodukciji.

To pomeni, da ne oporekamo in ne ugovarjamo vsakršni spremembi v samoupravnem organiziranju in ne trdimo, kot nekateri že namigujejo, da je sprejeta samoupravna organiziranost enkrat za vselej dana in nedotakljiva. Narobe je res; tudi ukinitve tozgov je lahko povsem umestna in v interesu delavcev, prav tako kot je to organiziranje novih. Toda v praksi ni često tako, analiza sprememb je pokazala, da je bilo v minulem letu ukinjenih precej tozgov brez pravih in sprejemljivih argumentov in da nismo posebno zavzeti, ko bi bilo ob izpolnjenih pogojih potrebno organizirati nove.

Kar veliko je primerov, ko se je v temeljnih organizacijah »Vzdrževanje« razvila proizvodnja novih strojev in podobno. Zagotovo je to smiselno, gospodarsko učinkovito in zelo dobro. Toda tudi po nekaj letih, ko se je novi izdelek uveljavil, ko gre že za redno proizvodnjo, in ko, to pa je najbolj pomembno, delavci v tej novi proizvodnji niso več vzdrževalci, kot torej ne gre več za dobro politiko polnega delovnega časa — še vedno niso novi tozdi. Podobno je, ko se je prejšnja stranska dejavnost v tozdu razvila in postala enakovredna ali celo obsežnejša kot prva — vztrajajo na enem tozdu, ki opravlja kljub zakonskim določilom v bistvu dve glavni dejavnosti, ki sta povrh vsega še povsem različni. Spet moramo opozoriti na izjeme, na tiste delovne organizacije, kjer so nove in gospodarsko uspešne temeljne organizacije zrasle prav na tak način. Seveda so ob tem izpolnili tudi temeljni pogoj za tako organiziranje delavcev, to so ustrezni medsebojni dohodkovni odnosi med »starimi« in »novimi« tozdi, saj so po pravilu zrasli iz sredstev, znanja, kadrov itd. dotedanjih temeljnih organizacij.

O napačnih in nesprejemljivih težnjah in o zgrešenih argumentih pri uveljavljanju sprememb v samoupravni organiziranosti je dovolj zapisane že v poročilu Družbenega pravobranilca samoupravljanja SR Slovenije in v poročilu Raziskovalnega centra za samoupravljanje pri RS ZSS, ki sta bili, kot dodatno gradivo za sejo republiškega sveta že posredovani in ugotovitev ne ponavljamo.^o

^o glej tudi: dr. Bogdan Kavčič v raziskavi »Organizacijska povezanost v delovni organizaciji«, Ljubljana, oktober 1983. Analizira vzroke (raz)združevanja tendenc v delovni organizaciji.

Upoštevaajoč vsa ta gradiva moramo ugotoviti naslednje: pri spremembah v samoupravni organiziranosti, poudarjamo organiziranju TOZD, DO, SOZD, poslovnih skupnosti in drugih možnih oblik, ne gre za »krizo« odločanja, za to, da bi bile odločitve sprejete mimo delavcev. V vseh primerih, pa najsi gre za t.i. »sprejemljive« ali pa za »nesprejemljive« spremembe, so delavci odločali na referendumih, ki so bili izvedeni po zakonitih postopkih. Gre pa za »krizo« argumentov, utemeljitev predlogov za spremembe, za tehtnost elaboratov o združitvi (če so sploh pripravljene), ki jih ponudimo delavcem pred odločanjem. So primeri, ko so bili delavci zavedeni in napačno obveščeni ter prav lahko tudi zato pristajali na ukinitev svoje temeljne organizacije ali druge statusne spremembe.

Vloga sindikatov v dograjevanju odnosov

Na dvomljive argumente za spremembe, res da le v posameznih primerih, pristajajo tudi izvršni odbori sindikata, še večkrat pa se spremembe izpeljejo mimo njih (glej poročilo Raziskovalnega centra za samoupravljanje pri RS ZSS). Tudi to narekuje, da opredelimo tudi vlogo sindikatov pri uveljavljanju sprememb, bodisi tistih, ki zadevajo organiziranost, bodisi tistih, ki so predmet konstituiranja odnosov v širšem smislu te besede. »Proces samoupravnega konstituiranja združenega dela mora biti pod stalno družbeno pozornostjo, tako da bi tekel na ta način, da bi bilo delavcem v vseh oblikah združenega dela omogočeno resnično odločanje o svojem delu in pogojih in rezultatih dela« (Prilaganje... DE 1983, stran 21). Tako da bi spodbujali povezovanje in združevanje temeljnih organizacij, je rečeno v nadaljevanju. Ni dvoma, da je sindikat organizacija delavcev, ki naj bo v tem primeru nosilec »družbene pozornosti«, četudi so za to nalogo poklicani tudi drugi organi in organizacije.

Lanska izkušnja, ko je prišlo (glej poročilo Družbenega pravobranilca samoupravljanja SRS) do nekakšnega izbruha reorganizacij in sprememb, nas je poučila, da smo o predlaganih spremembah izjemno slabo obveščeni, največkrat šele po referendumih, in tako postavljeni pred dejstva. Informacije o predlaganih spremembah pa morajo biti pravočasne, če naj bi pobude ocenjevali ter mnenja in stališča posredovali delavcem še pred njihovim odločanjem. Povedati moramo, da ne gre za nikakršno skrbništvo, očetovsko skrb za to, kakšna naj bo in kakšna naj ne bo samoupravna organizacija oziroma odnosi. Ponekod so namreč v tem smislu oporekali dejavnosti sindikatov. Zagotoviti moramo, da o tem, kdaj se morajo oziroma kdaj se delavcem ni treba združiti v TOZD, DO ali v sestavljeno organizacijo, v bistvu ne bodo odločali organi in organizacije zunaj združenega dela. Tega še nismo povsem odpravili, četudi je »političnih integracij« manj. Odločanje o tem je in ostane neodtujljiva pravica delavcev, ki jo je treba braniti. Sindikati pa se ne morejo in ne smejo odreči pravici in dolžnosti, da ocenjujejo predloge, da tehtajo argumente in kadar bo to potrebno, predlagajo tudi argumentirane dopolnitve ali pa ponudijo delavcem argumente za zavrnitev predlaganih sprememb. S takim delom ne bomo kratili neodtujljive pravice delavcev, marveč narobe — to bo lahko prispevek k boljšemu uveljavljanju njihovih pravic in je tudi v njihovem interesu.

Katere so torej naloge in smeri delovanja sindikatov, ki bodo pripomogli k temu, da se bodo temeljne organizacije še bolj uveljavile po eni strani kot nosilke upravljanja delavcev z delom družbenega (!) dohodka, po drugi strani pa kot nosilke integracije v DO in druge možne oblike povezovanja.

Dograjevanje dohodkovnih odnosov

Na prvo mesto moramo postaviti dograjevanje, včasih pa kar spreminjanje t. im. dohodkovnih odnosov, ker bomo s tem najbolj stvarno opredelili tudi mesto temeljne organizacije kot subjekta upravljanja (pridobivanja, razporejanja in delitve dohodka) in delovne organizacije kot gospodarskega subjekta, v katerem delavci obvezno sporazumsko uveljavljajo skupna hotenja pri proizvodnji, reprodukciji in poslovanju. Temeljito bodo morali spremeniti medsebojne odnose v tistih temeljnih oziroma delovnih organizacijah, kjer ne moremo niti govoriti o tem, da delavci pridobivajo dohodek na podlagi zakona o združenem delu, ampak še vedno z delitvijo, pravimo »preračunavanjem« ustvarjenega dohodka z vrha navzdol, z ravni delovne organizacije. Kot se sliši nemogoče, so to v bistvu še vedno klasična podjetja, v katerih sicer imajo temeljne organizacije pač zaradi tega, ker je očitno izpolnjen pogoj o delcni celoti (320. in 321. člen ZZD), dohodek pa delijo »po potrebah«, ki jih odmerjajo dejanski stroški, kamor so prištete tudi plače. Tak preračun je zato, ker mora imeti po določilih zakona vsaka temeljna organizacija bilanco stanja in uspehov. O posledicah, zlasti tistih, ki zadevajo skupno gospodarsko uspešnost, racionalnost ipd. in o položaju upraviteljev v takem tozdu, ne bomo govorili, dejstvo pa je, da pride v takih delovnih organizacijah po daljšem ali krajšem obdobju socialnega miru (ki ustreza zagovornikom podjetništva), do zaostrenih konfliktov ter spreminjanja odnosov ali pa tudi do izločanja tozdov, po pravilu akumulativnejših.

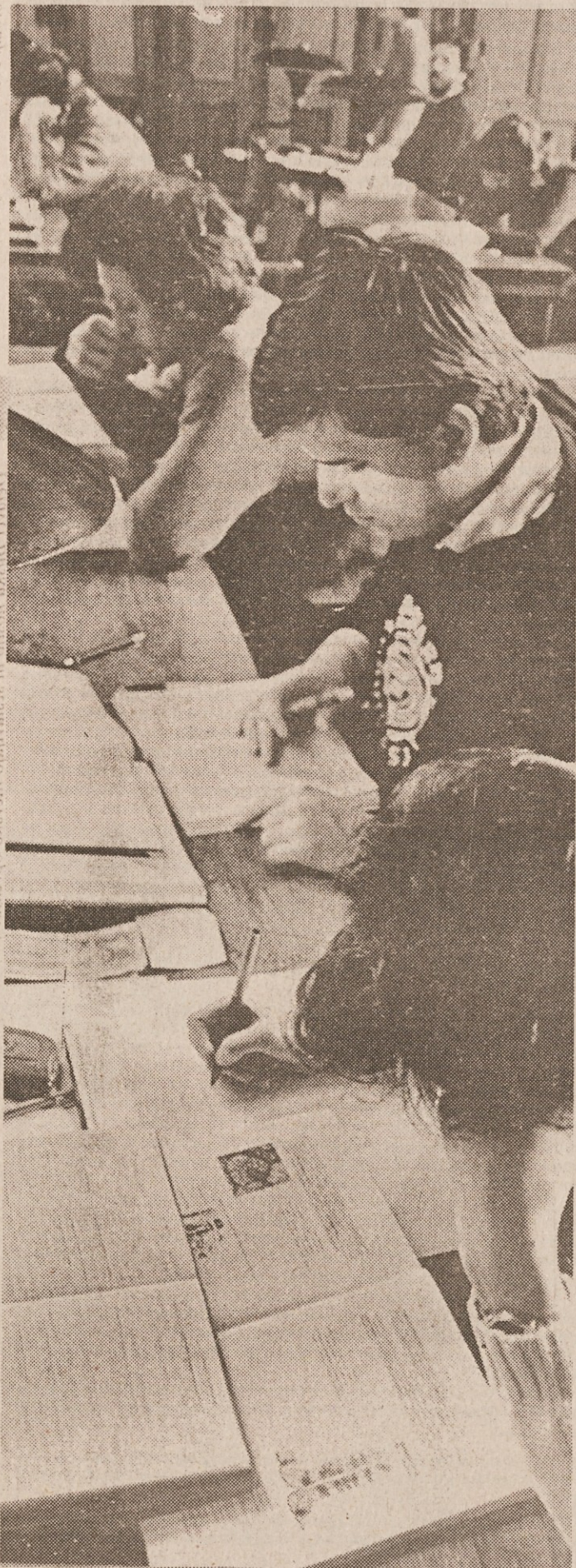
Nasprotno temu pa imamo v tem času več temeljnih organizacij, za katere ugotavljamo, da imajo sicer pridobivanje dohodka urejeno relativno dobro in dosledno upoštevajo zakon, pa kljub temu ne moremo govoriti o ustreznih medsebojnih odnosih. V temeljnih organizacijah se je ponekod izoblikovalo nekakšno stališče, ki ga utemeljujejo s sklicevanjem na dobro izbrane ustavne in zakonske člene (iztrgani iz celote odnosov po ZZD so taki členi prav dobra podlaga za »uspešno prepričevanje« delavcev), da imajo pravico gospodarjenja z dohodkom sami zase in neodvisno od drugih, da namensko združujejo sredstva le, če je to dejansko v njihovem neposrednem interesu oziroma takrat, ko to hočejo. (To je potrebno opisati, da ne bi bilo nesporazumov: za propagando in reklamo npr. pravijo, ne bomo združevali, ker ni potrebe, da bi reklamirali naš polproizvod, to je naloga in skrb tozda finalista. Torej, to ni morda koristna razprava o tem, ali je reklama sploh potrebna in podobno. Sicer pa v nedograjenih odnosih udeležbe v skupnem prihodku tega »stroška« tozdu finalistu niso niti priznali. Morda bi bilo tako zapletanje odnosov v skupnem prihodku možno, nismo pa prepričani, da bi bilo tudi koristno. Lahko odklonijo in ne izpolnjujejo obveznosti iz dohodka v odnosih svobodne menjave dela za delovno skupnost in podobno (za delovno skupnost prenehajo namenjati del dohodka ali pa vsoto znižajo po lastni presoji takrat, ko organizirajo »delovno skupnost« v tozdu. To so ponekod storili v imenu avtonomnosti odločanja v temeljni organizaciji, ko pred tem niso zahtevali spremembe neustreznih ali tudi z zakonom neskladnih odnosov o svobodni menjavi dela. To bi bila celo njihova pravica in dolžnost. So primeri, ko so nehali izpolnjevati obveznosti celo potem, ko so, po najboljših močeh pač, dopolnili sporazum o medsebojnih odnosih in ga po postopku sprejeli ipd.). Primeri se, da ne sprejmejo skupnega akta o izpolnjevanju srednjeročnega načrta (t. im. letni načrt) in ne predlagajo niti sprememb, da ne opisujemo vseh primerov ravnanj, ki so posledica takih gledanj na temeljno organizacijo in »lasten« dohodek. To je pravzaprav nekakšna zmedena sodobna inačica zamisli, da mora delavec razpolagati in deliti »neokrnjeno vrednost dela«. V naših primerih naj bi dohodek sicer »okrnili« za pokrivanje splošnih in skupnih družbenih potreb. (Temu namreč ne ugovarjajo, verjetno zaradi tega, ker bi prenesli konfrontacijo navzven (?), čeprav je prav v odnosih svobodne menjave dela in davčnega sistema še veliko slabosti in samo razumsko pristajanje na vsako »okrnitev« dohodka ni tudi pametno), ne pristanejo pa na »okrnitev« tudi za skupne potrebe v ključni obliki integracije — v delovni organizaciji.

Nosilci takih avtonomističnih zamisli o tozdu niso delavci, ampak praviloma njihovi vodilni in strokovni delavci. Zaradi razlag, ki spretno zavajajo, pa jih potem delavci velikokrat celo zavzeto podpirajo. Medsebojni odnosi se v takih primerih osamosvajanja ponekod zaostrejuje med temeljnimi organizacijami in celo med delavci do take mere, da so rešljivi le z začasnimi ukrepi družbenega varstva. Takšno tolmačenje pravic delavcev v temeljni organizaciji pravzaprav sploh ni vprašanje dograjevanja dohodkovnih odnosov, pač pa je to spopad s subjektivnimi idejami in ambicijami posameznikov, ki jih moramo odločno preprečiti.

Težnjo osamosvajanja ali kot rečeno, slabo ozračje, ki se sicer ne zaostrejuje do navedenih skrajnosti — zagotovo pa deluje dezintegrativno (oblike, stopnje itd., so od primera do primera različne) povzročajo tudi nedorečeni odnosi udeležbe v skupnem prihodku, v svobodni menjavi dela med delavci delovnih skupnosti in delavci tozdov (glej posebej) in tudi odnosi v razporejanju in delitvi dohodka in čistega dohodka (merila in kazalci itd.). Pri tem moramo spet omeniti pomen motivacije za združevanje dela in sredstev, ki nam ga ponuja delitev sredstev za osebne dohodke, ko naj bi bil del osebnih dohodkov odvisen od učinkov upravljanja z delom in poslovanjem organizacije. Kot vemo, da smo še vedno na začetku novih odnosov. Vendar je to vprašanje kot tudi vprašanje odnosov pri razporejanju in delitvi dohodka in čistega dohodka tema, ki smo jo in jo bomo morali tudi v prihodnje posebej obravnavati.

Za medsebojne odnose udeležbe v skupnem prihodku pa lahko ugotovimo, da je že precej delovnih organizacij, kjer so odnosi uveljavljeni do take mere, da temeljne organizacije (skupni proizvod, fazna proizvodnja, komplementarni proizvod) združuje, ne pa narobe, ko neustrezno pojmovanje skupnega prihodka sproža težnje, o katerih govorimo. Tako je n.p. v organizacijah, kjer odnose v skupnem prihodku izenačujejo s podjetniškim dohodkom, češ da je skupni dohodek vse, kar se v delovni organizaciji proizvaja, ko torej ne gre za skupni proizvod. S tem se povsem zabriše uspešnost, proizvodnost in storilnost posamezne temeljne organizacije in postane vprašljiva smiselnost temeljnih organizacij sploh. Podobne posledice, to so spori in poskusi sicer neutemeljenega osamosvajanja, povzročajo tudi osnove in merila za udeležbo v skupnem prihodku. Kjer grade odnose na tako imenovani interni ceni, ki ne upošteva vlozkov živega in minulega dela (ni standardov in meril) pač pa potrebe (pomeni pokritje vsakršnih stroškov ipd.), načrte in celo željo posameznih temeljnih organizacij, so konflikti neizogibni. Dograjevanje teh odnosov bo lahko bistveno pripomoglo k utrjevanju ključne oblike integracije — delovne organizacije.

Dobro ravnaajo v tistih delovnih organizacijah, kjer razumejo uveljavljanje teh odnosov kot proces. Proces, ki so ga sicer začeli, tudi spoznali nujnost sprememb in dopolnitev (zlasti meril in standardov za udeležbo, ugotavljanje izjemnega dohodka, dopolnjevanje odnosov pri skupnem

tveganju itd.). Posebej poudarjamo, da tako ravnaajo predvsem v tistih delovnih organizacijah, kjer smo že v samem začetku te odnose ocenjevali kot primerne, jih ponujali kot »model« in podobno. Slabo je potemtakem, če ni pripravljenosti za dograjevanje teh (pa ne le teh) odnosov, če vztrajamo na tistem, kar smo določili v prvem zamahu. Pozabljamo pač, da gre za zahtevne nove odnose med temeljnimi organizacijami v DO in tudi sozdu.

Z odnosi v skupnem prihodku na skupnem proizvodu pa ne rešujemo vseh težav, ki spremljajo odnose med tozdi v DO in med DO v sestavljenih organizacijah združenega dela (različna akumulativnost, različna opremljenost dela, različna konjunktura ipd.). »Zaradi tega bi bilo umevno, da bi bili razviti odnosi na načelih skupnega pridobivanja dohodka in da bi bili poslovni rezultati vsake temeljne organizacije v sestavi DO in SOZD odvisni tudi od rezultata vseh združenih organizacij, ne pa samo od lastnih rezultatov, utemeljenih na njihovi polni poslovni samostojnosti, ki za razliko od delovne organizacije sploh ni značilnost temeljne organizacije. Osnovne organizacije so namreč — tudi po definiciji, samo del delovne organizacije in oblika njenega samoupravnega konstituiranja (36. člen Ustave SFRJ) t. j. oblike združenega dela, ki omogočajo delavcem, da upravljajo s pogoji in rezultati svojega dela tudi takrat, če to delo poteka v sestavljeni proizvodnji z veliko koncentracijo dela in sredstev« (Prilagajanje... DE 1983, str. 27). V tej opredelitvi ni pomembna le ustrezna opredelitev temeljne organizacije in vloge delovne organizacije in ugovor proti zapiranju tozdov, marveč tudi predlog o odvisnosti poslovnih rezultatov vseh, s katerimi je združena v delovno ali sestavljeno organizacijo združenega dela. O odvisnosti od »relativne višine dohodka«, ki ni v nasprotju z ustavo in ZZZ, vseh skupaj in o delitvi na tej podlagi — eno leto potem, ko je sprejeto stališče v dokumentu, nismo praktično storili še nič. To možnost utrjevanja integracij na ravni delovnih in sestavljenih organizacij smo nekako prezrli, saj vsaj za zdaj ne poznamo primera, ko bi razmišljali o tem, kako v medsebojnih odnosih upoštevati tudi predlagano odvisnost »od relativne višine dohodka vseh skupaj«. Razdelave in operacionalizacije za prakso ustrezne strokovne institucije še niso začele (glej priložilo I.).

Upoštevanje pogojev za organiziranje TOZD

Pri organiziranju ali ukinjanju temeljnih organizacij združenega dela bomo morali uveljaviti po eni strani izpolnjevanje treh pogojev, da jih delavci lahko organizirajo, po drugi strani pa preprečiti, da se ob nespremenjenih pogojih, vendar z drugimi nesprejemljivimi argumenti (zmanjšanje stroškov za samoupravljanje, itd.) temeljne organizacije ali ukinjajo ali pa združujejo v večje. Edino merilo za reorganizacije in spremembe bi morali biti potemtakem spremenjeni pogoji po ZZZ (320.—324. členi ZZZ; glej o tem poročilo Druženega pravobranilca samoupravljanja SRS), obenem pa gre tudi za ustrezno tolmačenje posameznega člena, ki opredeljuje vsakega od treh pogojev. Delovno celoto ponekod vztrajno tolmačijo tako, da je na koncu le-ta zelo velika, vključuje več enakovrednih dejavnosti in je med delovno celoto in končnim proizvodom postavljen enačaj. To je sicer skrajnost, ki pa nam je tudi ob lanskih reorganizacijah prinesla nekaj novih velikih enovitih delovnih organizacij, ker so, resda referendumsko, ukinili tozd.

Veliko spornih če že ne napačnih razlag spremlja uveljavljanje pogoja, da imajo delavci pravico in dolžnost organizirati del delovne organizacije kot tozd, če se da rezultat skupnega dela delavcev v delni celoti, ki se organizira kot tozd, samostojno izrabiti kot vrednost v DO ali na trgu. Ne gre le za napačne razlage, ki zavajajo delavce, ki o tem odločajo, problem je tudi v tem, kako razumemo in razlagamo sposobnost delavcev, ki z združjejo delo v tozdu, da ustvarjajo celotni prihodek in pridobivajo dohodek — na način in pod pogoji, ki jih določa zakon o združenem delu. To, da bi bila celotni dohodek in dohodek, ustvarjen oziroma pridobljen »na način in pod pogoji zakona«, smo v praksi malodane prezrli zaradi sicer umestnega sklicevanja na določilo, da višina celotnega prihodka in dohodka ne sme biti pogoj za odločanje delavcev o sposobnosti, da del delovne organizacije organizirajo kot tozd.

Medtem ko ni posebnih težav, ko je potrebno določiti načine pridobivanja celotnega prihodka, pa v praksi organiziranja tozdov nismo dorekli, kaj so pogoji za pridobivanje dohodka (pa tudi celotnega prihodka). V zakonu je veliko členov, ki določajo, kako in zakaj namenjajo delavci dohodek. Ne le za osebne dohodke in skupno porabo, rezerve in del za razširjanje materialne osnove dela, pač pa tudi za zagotovitev skupnih in splošnih pogojev za delo in razvoj družbe (51. člen ZZZ, glej tudi 47., 48. itd. člene). Delavec v tozdu naj bo v takem položaju, da lahko upravlja dohodek, ga združuje z drugimi in pokrije zakonske in samoupravne obveznosti. Nevarnost je bila in je še, da bomo organizirali prevelike tozde, toda tudi premajhne, ekonomsko nesposobni niso ustrezni, niso v interesu delavcev, ki smo jim tak tozd včasih malodane vsillili (o tem glej: Edvard Kardelj: Brionske diskusije, DZS, 1978, stran 239), češ da višina dohodka ni pogoj. Vnaprej določena nominalna višina — ne, toda dohodek, s katerim lahko delavci gospodarijo pod pogoji zakona — da. Da ne bo nesporazuma, v zakonu so zapisani način in pogoji za reševanje ekonomskega položaja tozda, ki zaide v izgubo, to pa seveda še ne pomeni,

naj bi delavci organizirali takšen toz d kjer bodo o njegovem dohodku ne-
nežno odločali drugi, predvsem delovna organizacija.

O tretjem pogoju za organiziranje tozda moramo ugotoviti, da ga še
vedno obravnavamo iztrgano iz celote odnosov. Uveljavljanje družbe-
noekonomskih in drugih samoupravnih pravic je najprej vprašanje do-
hodka enostavne in zlasti razširjene reprodukcije, itd. Pri izpolnjevanju
tega pogoja skorajda nismo prišli dalje od preštevanja delavcev in ugo-
tavljanja, ali jih je dovolj za organe in delegacije. Trenutno poznamo pri
nas različna stališča: 5 delavcev; 7 in 9 delavcev je pogoj, da lahko orga-
nizirajo toz d (v nekaterih republikah je ta številka 15 in tudi 25). Te številke
so ob ustreznem vrednotenju ostalih dveh pogojev lahko zelo različne in
dokler se ne dokopljemo do boljših spoznanj, kaže upoštevati stališča
Edvarda Kardelja: »V praktičnem organiziranju samoupravnega združe-
nega dela mora biti kar naprej navzoča tale orientacija: da se do konca
vztrajno uporabljajo načela, temelji, organizacijske oblike in odnosi,
kakor jih določa zakon o združenem delu, vendar mora biti pri takšni upo-
rabi zakona hkrati tudi dovolj prožnosti, zlasti kadar gre za skrajne prime-
re, kjer so lahko praktične rešitve takšne ali drugačne, kjer naprej ni mo-
goče reči, da je ena od rešitev absolutno pravilna, neka druga pa abso-
lutno napačna« (isto, stran 240).

Družbeni dogovori za podrobnejše določanje meril

Pri uporabi zakona zaostajamo pri izkoriščanju možnosti, ki nam jih da-
jeta 327. in 348. člen ZZD. Z družbenimi dogovori bi lahko natančneje
razčlenili merila za uporabo pogojev za organiziranje temeljnih organiza-
cij v posameznih dejavnostih, pa tudi pogojev za ustanovitev delovnih orga-
nizacij. S takimi družbenimi dogovori bi lahko uspešno pomagali pri
organiziranju toz dov in DO v nekaterih dejavnostih, ker so v praksi načini
organiziranja za zdaj različni od organizacije do organizacije in povzro-
čajo tudi nekatere težave in konflikte pri vzpostavljanju odnosov med
toz di v delovnih organizacijah in sozdu. Družbeni dogovori so možnost,
da v njih upoštevamo specifične, tehnološke, družbenoekonomske in
samoupravne razmere v nekaterih dejavnostih ali panogah. Ne gre torej
za to, da bi samoupravno organiziranje do podrobnosti uniformirali,
ampak za upoštevanje neizogibno potrebnih notnih organizacijskih
oblik in družbenoekonomskih odnosov v določenih dejavnostih in pano-
gah. V Sloveniji so za zdaj sklenili take družbene dogovore le v dejav-
nostih, kjer to izrecno terjajo zakoni: v komunalni dejavnosti, v energetskem
in cestnem gospodarstvu, sklepajo pa ga v zdravstvu. Ne da bi se spu-
ščali v podrobnosti, ki jih je dala ocena vsebine že uveljavljenih dogovorov,
je treba vendarle ugotoviti, da se vsi po vrsti ukvarjajo dokaj podrobno
z razčlenitvijo meril, ki jih je treba upoštevati pri opredeljevanju, kaj je
delovna celota. Torej tehnološki vidik organiziranja. Manj oziroma le dekla-
rativno ali celo nič pa z drugima dvema pogojeva, ki opredeljujeta druž-
benoekonomski in samoupravni položaj delavca v toz du. Če odmislimo
dejstvo, da se dogovori uresničujejo zelo počasi (EGS) ali tudi z določe-
nimi spori, pa moramo ugotoviti, da so že pripomogli k boljšemu povezo-
vanju toz dov v DO in delovnih organizacij v sestavljeno organizacije.

Tudi zato in upoštevaje izkušnje bi kazalo spodbuditi pripravljanje takih
družbenih dogovorov tudi v nekaterih drugih dejavnostih. Republiški od-
bori sindikatov dejavnosti so že pred leti ugotavljali, da so taki družbeni
dogovori potrebni, saj se v različnih dejavnostih odpira vrsta problemov
tudi zaradi različnih razlag in upoštevanja pogojev za organiziranje toz-
dov in DO, pri tem pa premalo upoštevajo zlasti tehnološke in družbeno-
ekonomske posebnosti takih dejavnosti. V nekaterih dejavnostih so že dali
take pobude (gozdarstvo, trgovina, gradbeništvo, promet, usnjarsko-
predelovalna industrija), vendar dalj od tega niso prišli. Vprašanje je, ali je
res potrebno čakati na take družbene dogovore na jugoslovanski ravni,
če prizadevanja niso uspela. Uspešnejše bo, če bodo republiški odbori
dejavnosti v prihodnje še bolj zavzeti pobudniki za sklepanje družbenih
dogovorov, da bi tako presegli le ugotavljanje, da bi bili koristni in potreb-
ni. Učinkovite, ekonomsko upravičene oblike združevanja dela delavcev
v toz d in temeljnih organizacij v delovne organizacije bodo obenem utrje-
vale samoupravni položaj združenih delavcev.

Dopolnjevanje »male ustave«

Med naloge in aktivnosti sindikatov, ki naj prispevajo k uveljavljanju tem-
eljne organizacije združenega dela kot celice upravljanja in nosilke
združevanja dela in sredstev obenem, moramo pristeti tudi dopolnjeva-
nje samoupravnih sporazumov o združevanju dela in sredstev v temeljni
organizaciji (336. člen ZZD). Zaradi obsega nalog, ki so pred nami, se
bomo morali dogovoriti, kako in kdaj bomo ukrepali. Ta samoupravni
splošni akt je oziroma naj bi bil temelj celotne zgradbe samoupravljanja v
združenem delu. Določila tega sporazuma so namreč podlaga za obliko-
vanje vseh odnosov v temeljni in delovni organizaciji in tudi v drugih obli-
kah povezovanja in združevanja. Če katerikoli samoupravni splošni akt ni
skladen s tem sporazumom, je nezakonit, to kaže na značaj tega akta, ki
mu pravimo tudi »mala ustava«. Mimo tega pa delavec s podpisom izja-
ve, da pristopa k temu sporazumu — kar pomeni, da soglašja z odnosi,

pravicami, obveznostmi in odgovornostjo, ki so v aktu določeni — sklepa
delovno razmerje. Tudi to kaže na izjemen pomen tega akta.

V praksi je prevladalo drugačno razpoloženje, nekakšno podcenjeva-
nje njegove vloge in pomena. Zavedati se moramo, da smo te akte pri-
pravljali dokaj na hitro in v času, ko temeljna vprašanja družbenoeko-
nomskih razmerij še niso bila rešena. Analiza teh aktov iz leta 1978*, mimo
izhodišč, pomena in vloge tega akta, opozarja tudi na številne pomanjklji-
vosti v odnosih. Tega ne bomo povzemali, lahko pa rečemo, da sporazu-
mi, ki jih v vseh teh letih sploh nismo dograjevali, niso ustrezna podlaga
niti za konstituiranje toz da kot »celice upravljanja« in še manj kot »nosilke
integracije«. Za temo, o kateri razpravlja republiški svet, je še posebej
pomembno, da so odnosi med toz di in DO v teh aktih povsem zanemarje-
ni, kje šele, da bi zavezovali delavce tudi k drugim institucionalnim ali
sporazumskim povezavam. Če sploh smo, smo le načelno določali »ra-
zloge za združevanje dela in sredstev v delovni organizaciji« (člen 336
ZZD). Menimo, da bi bilo potrebno, upoštevaje izkušnje in spoznanje
prakse najprej opredeliti v novih tezah*, ki naj bi bile podlaga za začetek
dograjevanja teh pomembnih aktov, kajti ne le pravnoformalno, tudi de-
jansko, so taki, kot so, večkrat podlaga za nesprejemljivo osamosvajanje
toz dov.

S tem smo opozorili na nekatere poglede, stališča in na pomembnejše
naloge pri konstituiranju temeljnih organizacij združenega dela in na kon-
stituiranje delovnih organizacij obenem, obe obliki samoupravnega orga-
niziranja sta namreč med seboj odvisni, temeljne organizacije se mo-
rajo združiti v delovne organizacije, itd. Morda je k težnjam, ki jih ugotav-
ljamo, pripomoglo tudi ločeno razpravljanje o obeh subjektih. Deloma je
to ločevanje tudi posledica boja za toz d v sedemdesetih letih, ko so bili
odpori proti taki organiziranosti združenega dela ponekod zelo močni.
Bitka za toz d je takrat delno zameglila pomen integriranosti združenega
dela. »Slehera TOZD mora nositi odgovornost za stanje in za rezultate
dela in gospodarjenja delovne organizacije kot celote, s tem pa tudi vseh
njenih temeljnih organizacij« (Edvard Kardelj, Brionske diskusije, str.
255).

Dodati moramo le še to, da pri samoupravnem organiziranju ne bi smeli
pozabiti, da bi morale ali pa bodo morale doživljati organizacijske spre-
membe tudi delovne organizacije. V Sloveniji poznam že nekaj primerov,
da so se velike delovne organizacije iz tehnoloških, poslovnih in drugih
razlogov in tudi zaradi možnosti razvoja razdelile v dve ali več delovnih
organizacij. Praksa je prednosti praviloma že potrdila. Po drugi strani pa
je dvomljivo, ali je, zaradi ne povsem razumljivih želja po večji delovni or-
ganizaciji, vselej dovolj utemeljeno združevanje manjših enovitih delov-
nih organizacij. K temu smo nagnjeni kljub temu, da v isti sapi poudarja-
mo, kako potrebne so (večji) industriji številne manjše delovne organiza-
cije, kot nosilke dopolnilne proizvodnje, kooperanti in podobno. Sicer pa
je po svoje zgovorna tudi statistika. Število temeljnih, enovitih in delovnih
organizacij se v zadnjih dveh letih zmanjšuje. Temeljnih organizacij je
manj le 30, delovnih 8 (stečajni), toda enovitih delovnih organizacij pa je
110 manj, v desetih letih pa se je njihovo število zmanjšalo od 2343 na
1770 (glej prilogo II).

Pomen sozda in drugih oblik povezovanja

V tem času je za učinkovito združevanje dela in sredstev izjemno po-
membno, kako so konstituirani odnosi v sestavljenih organizacijah zdru-
ženega dela in tudi v poslovnih skupnostih ter kako uspešno se organiza-
cije združenega dela povezujejo v skupnosti združenega dela za med-
sebojno plansko in poslovno sodelovanje (s tem ne zmanjšujemo po-
mena in vloge neinstitucionalnih sporazumskih oblik združevanja dela in
sredstev za razširjeno reprodukcijo, ipd.). Za sindikate ni tako po-
membno število teh organizacij združenega dela in koliko je plansko-po-
slovnih skupnosti. Pomembna je njihova gospodarska in poslovna učin-
kovitost, njihov dejanski prispevek k povečanju proizvodne sile dela,
produktivnosti, izvoza, povečanju dohodka vseh skupaj, itd. Spremljanje
njihove učinkovitosti pa je še vedno dokaj problematično, ker razen za-
hrevnih matematičnih metod še vedno nimamo drugih, tudi bolj uporab-
nih kazalcev za to (kazalci uspešnosti za delovno organizacijo namreč
niso uporabljeni tudi za ugotavljanje uspešnosti sozda).

Vplivanje na vsebino odnosov v sozdu itd. je nedvomno tudi naloga
sindikata. Potreben pa bo dogovor, katere ustanove ali organizacije naj
vsaj občasno razčlenijo vsebino odnosov, učinkovitost in gospodarsko
uspešnost združevanja dela in sredstev v teh organizacijah in skupnostih
in podobno.

V Sloveniji je zdaj 52 sestavljenih organizacij združenega dela (glej ta-
belo III.). Njihovo število se spreminja. Tudi za sestavljene organizacije

* Temeljne značilnosti samoupravnih sporazumov o združevanju dela delavcev v
TOZD, Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja, DDU Univerzum,
1978

* Samoupravni sporazum o združevanju delavcev v temeljni organizaciji (delovni
skupnosti in enoviti delovni organizaciji) Republiški svet ZSS — teze november
1977

velja, da se zaradi razvoja, ustrežnejše koncentracije dela in sredstev, nove tehnologije ali nove delitve dela, organizirajo drugače. Letos se npr. nekatere sestavljene organizacije ukinjajo zato, da bi se delovne organizacije zatem združile v nove, večje sozde, upoštevaje medsebojne proizvodne interese. Nekaj je novih sestavljenih organizacij, ki so se organizirale iz večjih delovnih organizacij, nekatere pa so delavci ukinili, ker niso izpolnjevale ciljev, ki so jih določili v sporazumih o združitvi. Menimo, da je še nekaj takih sestavljenih organizacij, v katerih bodo morali delavci odločiti, kako naprej, kako sprejeto uveljaviti, pri kom zaostri odgovornost za doseganje ciljev oziroma, če ni zanimanja, odločati tudi o drugih, učinkovitejših povezavah.

V dvainpetdesetih sestavljenih organizacij je združenih ta čas 511 delovnih organizacij s tozdi (dejansko nekaj manj), ker so nekatere DO združile delo in sredstva v dve sestavljeni organizaciji, medtem ko je vseh 559 (to je 91 % vseh) ter 45 enovitih delovnih organizacij. Že to samo po sebi kaže na možnosti za uspešno skupno gospodarjenje. V sozdu združene organizacije zaposlujejo okoli 60 % vseh delavcev v gospodarstvu, ki pridobivajo oziroma ustvarjajo med 60—70 odstotki celotnega prihodka, amortizacije, dohodka in čistega dohodka, itd. (podatki, razen za zaposlene, so starejši, torej je »potencial« lahko še večji, nikakor pa ni manjši). Teh nekaj podatkov kaže, da se je gospodarstvo v republiki (v nekatere sozde so se združile tudi DO iz drugih republik, nekaj malega pa je primerov, da je delovna organizacija iz Slovenije, združena v sozdu, ki ima sedež v drugi republiki) formalnopravno dodobra povezalo. Vprašanje je torej, kako so te ekonomske možnosti tudi izkoriščene (ali npr. v sozdu določajo skupno amortizacijsko politiko in morebiti prav ta sredstva združujejo, ali s sredstvi oziroma denarjem dejansko gospodarijo skupno, itd.). Glede tega lahko ugotavljamo, da so v nekaterih sestavljenih organizacijah v zadnjih letih dosegli velik napredek, da pa je še vedno več takih, kjer možnosti niso izkoriščene oziroma se leporečni cilji ne uresničujejo. Ob informacijah, ki so na voljo, bi bilo težko odkriti vse prave vzroke za to. Zgovorno dejstvo pa je, da v delovnih organizacijah, ki so združene v manj uspešne sozde, po pravilu zagotavljajo, da ni večjih uspehov zaradi gospodarskih težav, majhne akumulativnosti in drugih težav (tako tudi v primerih, ko so že deset in več let združeni), v sestavljenih organizacijah pa premajhno učinkovitost in neuresničevanje ciljev pripisujejo predvsem nepripravljenosti včasih poslovnih organov, predvsem pa odporom drugih vodilnih ali strokovnih delavcev DSSS. Gre za mehanično zapiranje delovne organizacije in vzroki so prej subjektivni

kot objektivni. Analize sozdom in tudi nekateri primeri v zadnjem času kažejo, da so gospodarske težave zagotovo omejele nekatere možnosti, da pa je temeljno zlo vendar to »zapiranje delovnih organizacij«. Toliko bolj, ker je sestavljena organizacija sporazumska, prostovoljna združitve, za razliko od obvezne združitve tozdom v delovno organizacijo. To zelo radi poudarjajo tisti posamezniki in skupine, ki se upirajo doseganju skupnih ciljev.

Težave se začno že pri samoupravnih sporazumih o združitvi DO v sestavljeno organizacijo združenega dela. Tu prevladujejo trije »vzorci«: najslabši je tisti, ki ne opredeljuje ciljev niti v najnujnejšem obsegu, še manj pa določa, kako in s čim jih bodo dosegli. Kot razlog največkrat navajajo, da referendum o združitvi ne bo oziroma ne bi uspel, če bi bili bolj konkretni in zavezujoči (so primeri, ko so zato izpuščali nekatera bolj zavezujoča določila); druga vrsta sporazumov določa cilje zelo široko (v teh primerih najdemo več deset različnih ciljev: od ekonomskih do socialnih) toda le malokateri je v nadaljevanju konkretiziran. V teh primerih cilji, ki v danem trenutku ne ustrezajo enemu izmed členov, niso uresničeni; končno so sporazumi, ki so v tem pogledu dobri in zato so boljši tudi uspehi, čeprav se tudi v teh primerih pojavljajo številni problemi.

Kot rečeno, so v sporazumih dovolj široko in jasno opredeljeni cilji, vprašljivo pa je njihovo doseganje. Le nekaj primerov: 41 sestavljenih organizacij ima zapisano, da je cilj uspešnejše skupno gospodarjenje s sredstvi (denarjem). Trenutno imamo 27 internih bank (večina na ravni sozda), kar je od leta 1978, ko jih je bilo 12, velik napredek. Toda zaradi odporov, nerazumevanja pomena koncentracije sredstev in drugih razlogov so te različne. V nekaterih so združena le manjša sredstva, namenjena za skupne naložbe, v drugih pa gospodarijo oziroma imajo koncentrirana vsa prosta sredstva organizacij itd. Take olajšajo članom tudi tekoče poslovanje, ne le reprodukcijo. V nekaterih primerih so sicer sprejeli določila o organiziranju interesne banke, vendar pozneje odklanjajo njihovo upoštevanje oziroma vsak ponudeni samoupravni sporazum. Sicer pa 15 sestavljenih organizacij tega cilja tudi v najbolj skromni obliki še niso uresničile.

Nič boljše, prej slabše (tudi zaradi osebnih interesov!) je uresničevanje cilja: skupen nastop na tujem trgu, ki so ga sprejele delovne organizacije v 41 sestavljenih organizacijah združenega dela. Še manj so uspešni tam, ker so sprejeli tudi obveznost, da bodo organizirali delovne organizacije skupnega pomena za opravljanje te naloge. Razlogi za odlaganje v tem primeru niso le na eni strani, marveč na obeh v delovnih organizaci-

jah in v sozdu (t.j. poslovodni organi in DSSS). Ponekod bi z ustrežno zasnovno konstituiranja odnosov v taki DO dodobra odtujili izvoz, učinke izvoza in podobno, tudi zato, ker ne razumejo, kaj pravzaprav pomenita besedi »skupnega pomena«. V takih primerih je odpor proti neustrezni realizaciji cilja razumljiv. Seveda je tudi drugače.

Podobni primeri so tudi pri izpolnjevanju drugih ciljev. Zato bi morali predvsem nekatere, kot so skupno načrtovanje, medsebojni odnosi v skupnem prihodku in skupnem dohodku, preučiti v vsaki sestavljeni organizaciji posebej, ne le zato, da bi spoznali slabosti, marveč da bi dobre rešitve (in take so!) posredovali drugim.

Nekaj podobnega velja za poslovne skupnosti (v Sloveniji je 37 registriranih). Na podlagi izkušenj in informacij, ki seveda niso popolne, lahko pritrđimo mnenjem, da so nekatere med njimi gospodarsko uspešnejše in učinkovitejše kot nekatere sestavljene organizacije. Končno samo podatki, ker posebnih ocen o delu, problemih, uspešnosti, itd. ni, da ima Gospodarska zbornica Slovenije 15 samoupravnih sporazumov o združitvi v skupnosti za medsebojno plansko in poslovno sodelovanje.

Možnosti, ki jih daje zakon o združenem delu na tem področju, so v praksi premalo izkoriščene. Tako ni enotnega prijema glede organiziranja niti glede subjektov, ki se povezujejo, kot tudi ne glede ciljev povezovanja. Prevladujejo zlasti dejavnosti operativno-poslovnega značaja: nabava reprodukcijskega materiala, delovanje na področju cen, itd. To stanje pogojuje tudi objektivne gospodarske razmere. V prihodnje bo treba uskladi sodelovanje gospodarskih zbornic, sindikatov, ZK, SZDL, ustreznih organov DPS, ki bi zlasti:

- spodbujali povezovanje skupnosti združenega dela za mesebojno plansko in poslovno sodelovanje na tistih področjih, ki imajo v družbenih načrtih strateški pomen (pri tem bi morali preseči lokalne in tudi republiške meje) ter

- spodbujali povezovanje zaradi usklajevanja in načrtovanja proizvodnje s pomočjo kooperacije, standardizacije, tipizacije proizvodov ter vključevanja inovacijske dejavnosti v proizvodni proces.

Delovne skupnosti in svobodna menjava dela

Delovne skupnosti skupnih služb v delovnih in sestavljenih organizacijah združenega dela imajo pomembno mesto in vlogo pri ustvarjanju in razvijanju procesov združevanja: najprej so kot strokovne in administrativne službe odgovorni predlagatelji strokovnih predlogov za dograjevanje t.i. dohodkovnih odnosov, nosilec strokovnih podlag za institucionalne in sporazumske povezave, oblikovalci predlogov za poslovno povezovanje, združevanje sredstev za razširjeno reprodukcijo in podobno. Od kakovosti in utemeljenosti predlogov je precej odvisna uspešnost združevanja dela in sredstev v najširšem smislu. Drugič pa so pomembni medsebojni odnosi med delavci DS in delavci tozda na podlagi svobodne menjave dela. Če so ustrezno urejeni, vplivajo na trdnost in uspešnost delovne organizacije, neurejeni oz. sporni pa povzročajo spore in včasih tudi osamosvajanje tozdov.

Kako poteka proizvodno in poslovno povezovanje organizacij združenega dela na podlagi skupnega dohodka in prihodka, samoupravnega združevanja dela in sredstev, v kakšni meri je uspelo uveljaviti učinkovitejšo samoupravno organiziranost in učinkovitejšo gospodarjenje z družbenimi sredstvi, je v veliki meri odvisno od strokovne usposobljenosti delavcev delovne skupnosti, od njihovega vpliva in položaja, ki ga imajo v združenem delu. Ta razvoj ne poteka sam po sebi, zanj je potrebna zavestna dejavnost, znanje in ekonomsko spodbujanje za boljše gospodarjenje.

Za proces preobrazbe družbenoekonomskih odnosov v združenem delu je v tem trenutku značilno počasno in težavno uveljavljanje odnosa svobodne menjave dela na vseh področjih, kjer naj bi zaživel. Ta značilnost velja tako za družbene dejavnosti kot za materialno proizvodnjo.

Zaradi svojih značilnosti in neposrednega vpliva na delovanje delovne, sestavljene organizacije združenega dela in na druge oblike združevanja je še posebej pomembna neposredna svobodna menjava dela med delavci delovne skupnosti in organizacijami združenega dela, za katere te delovne skupnosti opravljajo dela skupnega pomena.

Neskladnost odnosov med delovno skupnostjo in organizacijami združenega dela z zakonom, to je zaostajanje pri uveljavljanju svobodne menjave dela in ugotovljene deformacije, vzdržujejo nesmotno notranjo organiziranost v delovnih skupnostih ter marsikje nesodobno in neučinkovito opravljanje strokovnih opravil. Na drugi strani pa vplivajo taki odnosi na uspešnost in učinkovitost organizacij združenega dela. Ustrezne dopolnitve in uskladitve z zakonom so potrebne predvsem v načinu pridobivanja celotnega prihodka delovne skupnosti.

To pomeni odpravljanje še vedno pogostega proračunskega in stroškovnega finansiranja izvajanja strokovnih in administrativnih del ter uveljavljanje svobodne menjave dela. Le ustrezni odnosi pridobivanja celotnega prihodka s svobodno menjavo dela bodo zagotovili tudi nagrajevanje delavcev DSSS skladno z vložnim delom in njegovimi rezultati in tako spodbudili delavce delovnih skupnosti za produktivno, kakovostno, gospodarno delo ter povezali hotenja delavcev strokovnih služb z interesi

delavcev, za katere opravljajo dela skupnega pomena. Ureditev tega je odvisna tudi od tega, kako bomo zagotovili odvisnost celotnega prihodka delovne skupnosti od treh osnov: od vrste obsega in kakovosti njenega dela; od prispevka k uspehu pri poslovanju temeljne organizacije ter od dohodka oziroma prihodka, ki ga ustvarjajo delavci temeljnih organizacij, za katere delovna skupnost opravlja strokovna in administrativna dela.

Pri urejanju svobodne menjave dela je najmanj težav pri opredelitvi vrste in obsega del. V zvezi s kakovostjo pa velja ugotovitev, da je pojem kakovosti v glavnem vezan na izpolnitev časovnih rokov, ni pa določil, ki bi spodbujala ali preprečevala slabo delo delovne skupnosti.

Največ težav pa tudi odporov (saj poznamo tudi dobro urejene odnose), pa je pri konkretizaciji prispevka delovne skupnosti k uspehu poslovanja in zadovoljevanja potreb temeljnih organizacij kot zelo pomembne osnove za pridobivanje dohodka delovnih skupnosti. V organizacijah združenega dela se prevečkrat in prehitro zadovoljijo z ugotovitvami, da prispevka delovne skupnosti k uspehu poslovanja temeljnih organizacij ne znajo konkretno meriti, in da zaradi tega ne iščejo meril. To pa vodi k pojmovanju, da dohodek temeljne organizacije vselej pravilno odraža tudi prispevek delovne skupnosti pri ustvarjanju tega dohodka in s tem tudi avtomatično priznavanje udeležbe delovne skupnosti k povečanemu dohodku temeljne organizacije.

Celotni prihodek delovne skupnosti pa mora biti odvisen tudi od dohodka oziroma prihodka, ki ga ustvarijo delavci temeljnih organizacij, za katere opravlja delovna skupnost dela skupnega pomena. Ker precej organizacij v samoupravnih sporazumih nima določene konkretne povezave, dohodka delovne skupnosti z dohodkom temeljnih organizacij, ugotavljamo, da take povezave tudi v praksi marsikje ni. Gre za različne inačice proračuna: ko določajo potrebna sredstva za delo delovne skupnosti, tako da niso odvisna oziroma povezana z ustvarjenim dohodkom v temeljnih organizacijah.

Dograjevanje navedenih osnov po zakonu o združenem delu z ustreznimi merili je eden od osnovnih pogojev za hitrejšo premagovanje težav svobodne menjave dela. Pri tem ne gre za verbalno povzemanje zakonskih določil, pač pa za konkretno oblikovanje v praksi uporabnih meril za omenjene zakonske osnove.

V organizacijah, kjer nimajo meril, ki zagotavljajo odvisnost celotnega prihodka delovne skupnosti od vseh treh zakonskih osnov, se praviloma zastrujejo vprašanja o tem, ali je višina pridobljenega dohodka delovne skupnosti ustrezna njenemu prispevku in dvomi, ali je število delavcev v delovni skupnosti primerno, ali je zagotovljen vpliv organizacij združenega dela na delovne skupnosti itd. Vse to ima dostikrat globoke in trajne posledice za odnose med delovno skupnostjo in organizacijami, za katere opravljajo dela skupnega pomena. To ločuje interese in ruši zavest o pripadnosti delovnemu procesu. Odnosi, ki povzročajo interesno ločevanje v organizaciji, niso odnosi svobodne menjave dela. Posledice teh odnosov se kažejo v neučinkovitosti dela delovnih skupnosti pri opravljanju skupnih del, v manjši dohodkovni učinkovitosti in gospodarski povezanosti organizacij in celo v razdruževanju že povezanih organizacij združenega dela. Zato v nekaterih tozdih začno ustanavljati svoje strokovno-administrativne službe. Skladnost položaja delovne skupnosti z zakonom o združenem delu in to predvsem skladnost pridobivanja celotnega prihodka v svobodni menjavi dela pa integrativno vpliva na razvoj samoupravnega povezovanja in družbenoekonomskih odnosov v organizacijah združenega dela.

Če pa temeljna strokovna vprašanja uveljavljanja svobodne menjave dela niso rešena in je zanimanje za vzpostavitev poštenih odnosov, pa zaradi nepripravljenosti posameznikov ni napredka, ostajajo le politična sredstva za razreševanje takega stanja. Vendar se subjektivne sile, tudi sindikati, v utrjevanje odnosov vključujejo šele na skrajni stopnji, čeprav bi se morali v mnogih primerih že prej, saj so se pravočasne obravnave na primer na problemskih konferencah, pokazale kot učinkovite pri premagovanju težav.

O odnosih svobodne menjave dela med delavci v družbenih dejavnostih in delavci v gospodarstvu ter združevanju v samoupravne interesne skupnosti bomo obširneje razpravljali že v kratkem, ker je to tema razprave v skupščini. Ni dvoma, da ima tudi to povezovanje vpliv na uspešno združevanje dela in sredstev.

Temeljne organizacije skupnega pomena

Delavci, ki opravljajo v delovni organizaciji, ali drugi obliki združenega dela določena strokovna opravila, ki so skupnega pomena za uspešno opravljanje proizvodnih ali drugih dejavnosti, se lahko organizirajo v temeljno organizacijo za opravljanje del skupnega pomena ob pogojih člena 403 ZZZ. Tako se lahko organizirajo le tisti delavci v delovnih skupnostih, ki opravljajo dela, naštet v členu 403 ZZZ. V doseganjem organiziranju in delu organizacij skupnega pomena je še vedno mnogo nejasnosti, pa tudi nepravilnosti, predvsem zaradi neustreznih odnosov s temeljnimi organizacijami proizvodnje.

Ker gre za precej takih temeljnih organizacij in večje število zaposlenih s težnjo za hitrejšo rast zaposlovanja kot v proizvodnji, je treba tem odnosom posvetiti več pozornosti. Premagati bo potrebno zlasti dve težnji:

prvič, poskuse, da bi take temeljne organizacije izločili in drugič poskuse osamosvajanja takih temeljnih organizacij, ki mimo združenih organizacij in v njih združenih funkcij vzpostavljajo odnose med temeljnimi organizacijami ali »samostojno« delajo za tretje osebe itd. To so tudi razlogi, da se delavci težko odločajo za organiziranje temeljnih organizacij skupnega pomena, čeprav za to izpolnjujejo vse potrebne pogoje. Ta bojazen pa je odveč, če se za obveznosti in odgovornosti delavcev v temeljnih organizacijah skupnega pomena uporabljajo določila, ki sicer veljajo za delavce v delovnih skupnostih skupnih služb. Predvsem pa je potrebno zagotoviti take družbenoekonomske odnose, ki zagotavljajo povezanost temeljne organizacije skupnega pomena z ostalimi organizacijami združenega dela.

Prav v tem in v teh odnosih ugotavljamo, da udeležba pri skupnem prihodku med temeljnimi organizacijami proizvodnje in temeljno organizacijo skupnega pomena, ki opravlja storitve v samoupravni praksi, še ni ustrezno urejena. Pri tem ne gre toliko za odpore, marveč za strokovno zahtevnost pri določanju meril, standardov, normativov, s katerimi bi kolikor toliko primerno ugotavljali prispevek živega in minulega dela in delež temeljnih organizacij pri proizvodnji skupnih izdelkov in organiziranja storitev. Zato so te odnose v nekaterih organizacijah sicer uredili na podlagah svobodne menjave dela, vendar tako, da so ti odnosi še precej sporni, saj kažejo, da so breg v proračun oziroma proračun vsakršnih stroškov takih temeljnih organizacij skupnega pomena. Delavci v proizvodnji pogosto in povsem utemeljeno zavračajo take odnose, ki v praksi pripeljejo celo do tega, da so temeljne organizacije v gospodarskih težavah ali imajo celo izgubo, temeljne organizacije tako imenovane proizvodne režije v funkciji proizvodnje pa tega ne občutijo oziroma ne izkazujejo izgub, marveč narobe. Kazalci uspešnosti gospodarjenja nam kažejo, da so gospodarska gibanja v teh temeljnih organizacijah skupnega pomena — vključno z osebnimi dohodki — skoraj praviloma ugodnejša kot v proizvodnih temeljnih organizacijah.

Dosedanje izkušnje so tudi pokazale, da bi bilo potrebno z republiškim zakonom razširiti vrsto strokovnih del, ki bi jih organizirali v temeljnih organizacijah skupnega pomena. Nekatera dela, ki so po svoji naravi skupnega pomena, kot so energetika, vzdrževanje, orodjarna, so organizirana v temeljnih organizacijah, ki niso skupnega pomena. V teh primerih temeljne organizacije proizvodnje nimajo vpliva na organizacijo in število izvajalcev, na delo za tretje osebe itd., kar vse škodi povezanosti teh orga-

nizacij in skladnosti družbenoekonomskih odnosov s hotenji združenih delavcev.

III. ZDRUŽEVANJE DELA IN SREDSTEV V OZDIH DRUGIH REPUBLIK IN POSPEŠEVANJE RAZVOJA V MANJ RAZVITIH REPUBLIKAH IN SAP KOSOVO

V obdobju 1981—1983 je napredovalo združevanje dela in sredstev z organizacijami združenega dela v drugih socialističnih republikah in SAP.

Združevanje sredstev kot način samofinanciranja razširjene reprodukcije je v predračunski vrednosti naložb v SR Sloveniji doseglo v letu 1983 15,4 %. To je napredek že v primerjavi z letom 1982, ko je ta delež znašal 9,4 %.

Združevanje dela in sredstev zaradi udeležbe v skupnem prihodku (na skupnem proizvodu) ter skupni dohodek (ustvarjen iz skupnih naložb) se nista vidneje uveljavila. Delež celotnega prihodka, ustvarjen iz skupnega prihodka, sicer v letu 1983 znaša 11,5 %, vendar se ni uveljavil način mišljenja, ki bi omogočal učinkovitejše razvijanje združevanja na teh osnovah, instrumentarij in mehanizem pa nista operacionalizirana dovolj učinkovito in sta zlasti prezapletena.

Oblike povezovanja po dohodkovni in tehnološki logiki znotraj reprodukcij celot kažejo na družbeni značaj sredstev in dohodka in tudi najbolj ustrezajo današnjim razvojnim zahtevam našega gospodarstva. Kljub temu je v sedanjih družbenoekonomski praksi mnogo več pritiskov na horizontalno povezovanje, to je povezovanje v okviru posameznih vej dejavnosti ali grupacij ter za povezovanje znotraj občinskih, regionalnih okvirov.

Sodelovanje organizacij združenega dela iz Slovenije z organizacijami združenega dela iz posameznih republik in pokrajin se uresničuje od enostavnega komercialno-pogodbenega sodelovanja do najrazvitejših oblik samoupravnega združevanja sredstev in dohodkovnih odnosov na dolgoročnih osnovah, družbenoekonomskih odnosov sodelovanja v OZD iz posameznih republik in pokrajin.

Težave zavoljo razvejanosti gospodarskega sodelovanja pa so v naslednjem: izpolnjevanje obveznosti samoupravnih sporazumov o združevanju dela in sredstev za skupne programe se izpolnjujejo le deloma ali pa

se sploh ne. Pri tem je vprašanje, ali so udeleženci samoupravnega sporazumevanja pripravili slabe ali ustrezne osnove za dogovarjanje ali pa so menili, da je dogovarjanje kot neobvezujoča formalnost, ker se je pač treba samoupravno dogovarjati. Neizpolnjevanje obveznosti ima za posledico motnje in zastoje v proizvodnji.

Samoupravno sporazumevanje, dogovarjanje in združevanje sredstev na dolgoročnih dohodkovnih in drugih osnovah je moteno s stalnim spreminjanjem predpisov, zlasti deviznih. Ti predpisi in njihove spremembe premalo ali sploh ne upoštevajo obveznosti ozdov iz sklenjenih samoupravnih sporazumov o združevanju sredstev in poslovnih interesov kot temelja samoupravnega sporazumevanja. Nadaljnji proces samoupravnega združevanja dela in sredstev in povezovanje OZD na dolgoročnejših dohodkovnih osnovah je v veliki meri odvisen od njihovega ekonomskega položaja, od reševanja cenovnih in drugih problemov in od dinarske in devizne likvidnosti.

Manj razvite republike in Kosovo

Z združevanjem 50 % dela sredstev Sklada federacije za razvoj gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo, so bili doseženi pomembni rezultati. Odprti so procesi, na podlagi katerih organizacije združenega dela z neposrednim združevanjem dela in sredstev prevzemajo odgovornost za naložbe, se povezujejo na enotnem trgu in hkrati rešujejo tudi vprašanja hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo. Sredstva 50 % dela sklada federacije prehajajo iz anonimnosti v funkcijo interesov organizacij združenega dela, s čimer je narejen velik napredek, pa čeprav so bile v začetnem obdobju tudi številne ovire in težave.

V letih 1981—1983 je bilo 79 % predvidenih sredstev za združevanje usmerjenih v programe. Sredstva so bila v celoti nakazana za posamezne programe med letom, oz. do dogovorjenega roka v posameznem letu.

Programi, za katere so samoupravni sporazumi sklenjeni v letih 1981—1983, vključujejo sredstva za leto 1984 v višini 3.598,1 mio din ali 54 % predvidenih sredstev (obveznosti SRS), za združevanje za leto 1985 2.579,0 mio din ali 34 % predvidenih sredstev za združevanje. Združevanje sredstev je bilo v posameznih letih in po republikah oz. pokrajini Kosovo dokaj različno (glej tabelo IV).

Združevanje dela in sredstev za hitrejši razvoj SR BiH je bilo v vsem obdobju 1981—1983 učinkovito. Za posamezne programe je bilo združenih od 12—18 % več sredstev kot znaša obveznost SR Slovenije za združevanje.

Združevanje dela in sredstev za hitrejši razvoj SR Črne gore je potekalo različno, največje je bilo leta 1981 (105 %), leta 1982 pa ni bil sklenjen noben nov samoupravni sporazum. Sredstva so bila usmerjena le za projekt Emone, Ljubljana in Montenegro-turista iz Budve.

Združevanje sredstev za hitrejši razvoj SR Makedonije je bilo leta 1981 uspešno in so bila vsa predvidena sredstva za združevanje usmerjena v programe. Leta 1982 je bilo združenih le 31 % predvidenih sredstev za združevanje, lani pa je bilo znatno več sredstev usmerjenih v programe, kot znašajo celotna predvidena sredstva za združevanje.

Združevanje sredstev za hitrejši razvoj SAP Kosova je sicer dalo nekatere sadove, a še vedno premajhne. Leta 1981 je bilo usmerjeno v programe 57 % predvidenih sredstev za združevanje, toda vsi programi, ki so izpolnjeni z združevanjem sredstev, uspešno proizvajajo in poslujejo. Leta 1982 je bilo usmerjeno le 13 % sredstev v programe, leta 1983 je bilo združenih 49 % predvidenih sredstev za združevanje. Podatki kažejo, da je skoraj 50 % sklenjenih samoupravnih sporazumov za programe predelovalne industrije, ki najhitreje pospešujejo razvoj manj razvitih republik in SAP Kosova ter dopolnjujejo domačo ponudbo in ponudbo za izvoz.

Ugodno je tudi vlaganje v zagotavljanje surovin (25 %) in razvoj kmetijstva.

Pri samoupravnem sporazumevanju organizacij združenega dela iz Slovenije z organizacijami združenega dela iz gospodarsko nezadostno razvitih republik in SAP Kosova o združevanju sredstev 50 % dela sklada federacije se pojavljajo predvsem te težave:

— Vloga OZD pri izboru in sporazumevanju o programih za skupna vlaganja in združevanje dela in sredstev je dokaj omejena, ker so posamezne gospodarsko nezadostno razvite republike in pokrajina Kosovo z merili za združevanje 50 % dela sklada federacije zelo omejile tako sporazumevanje. Z merili so te republike in pokrajina Kosovo sredstva 50 % dela sklada federacije v celoti razdelile po panogah in območjih in določile zgornjo višino vlaganja na delovno mesto v posamezni panogi, koliko odstotkov smejo znašati sredstva sklada federacije v posameznem programu glede na razvitost posamezne občine in druge pogoje vlaganja v letu 1981.

Ko ta merila še niso bila sprejeta, je bilo sprejetih precej programov, tako da so razdelili vsa sredstva, razen za Kosovo. Toda ta merila vse bolj omejujejo pobudo in povzročajo, da se tudi že sklenjeni sporazumi zelo počasi izpolnjujejo, ker je postopek usklajevanja programov z merili zelo dolg. Ta merila povzročajo, da se pojavlja množica majhnih programov, ki jih je lažje uskladiti, večji programi pa čakajo in se njihova naložbena vrednost stalno večja z vsimi negativnimi posledicami

— Zagotavljanje dopolnilnih virov financiranja dinarskega in deviznega dela sredstev za posamezne programe. V vsaki gospodarsko nezadostno razviti republiki in pokrajini Kosovo je določena banka, ki spremlja in odobrava sredstva za programe, ki se financirajo iz sredstev sklada federacije. To je običajno največja združena banka. Zaradi splošne nelikvidnosti bank, so začele nastajati velike težave in kasnitve pri zagotavljanju virov financiranja za posamezne skupno dogovorjene programe — koncentracija sredstev — sklada federacije v združenih gospodarsko nezadostnih razvitih republikah in pokrajine Kosovo. Gospodarsko nezadostno razvite republike in pokrajina Kosovo so v svojih predpisih določile, da se tudi sredstva 50 % dela sklada federacije, ki se združujejo na dohodkovni osnovi, vodijo na računih združenih bank tako kot sredstva vsega posojila sklada federacije.

To še zlasti velja za Kosovo in Črno goro, medtem ko so v Makedoniji in Bosni in Hercegovini sprejeli prožnejše rešitve. Koncentracija sredstev na enem računu pomeni anonimnost sredstev in ne daje nobenega jamstva, da bo investitor v določenem času in predvideni dinamiki izgradnje dobil ta sredstva. Prav bi bilo, da bi bila nakazana sredstva sovlagateljev iz Slovenije na računih investitorjev v tistih temeljnih bankah, ki spremljajo investitorja.

— Obveščenost organizacij združenega dela o možnostih in pogojih vlaganj v gospodarstvo nezadostno razvitih republik in pokrajini Kosovo. Če bi zagotovili boljšo obveščenost in sporazumevanje med ozdi in republikami ter pokrajinami bi se lahko o nekaterih večjih projektih uspešneje dogovorili in jitreje realizirali.

— Gospodarsko nezadostno razvite republike in pokrajina Kosovo imajo v svojih predpisih vsaka zase opredeljen administrativni postopek za vse stopnje od pobude do soglasja o programu. Postopek bi znatno skrajšali, če bi že za začetne pogovore pripravili predinvesticijski program z ustreznimi družbenoekonomsko utemeljitvijo naložbe. Ta program bi moral dobiti načelno soglasje že na začetku, ne pa, ko je že sprejet samoupravni sporazum in so porabili že precej denarja za pripravljanje dela.

— Kadri, potrebni za uspešno izvajanje programov. V dosedanjem procesu sporazumevanja med organizacijami združenega dela o združevanju sredstev v programe za hitrejši razvoj gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo je bilo ugotovljeno, da so kadri poleg dobrega programa in sredstev najpomembnejši pogoj za uspešnost naložb. Zato bi bilo prav zavezati vse subjekte samoupravnega sporazumevanja o združevanju sredstev po tej poti, da že v začetnih pogovorih za pripravo programov opredelijo vlogo strokovnih kadrov ter znanje, ki ga lahko naše delovne organizacije in druge strokovne organizacije nudijo z najrazličnejših področij, da bi povečali zanesljivost naložb.

Združevanje dela in sredstev med ozdi po republikah in SAP se kljub nekaterim pozitivnim izkušnjam, pa čeprav se v ta plašč večkrat odeva tudi izsiljevanje, ne uveljavlja vedno kot kakovostni dejavnik gospodarjenja. Tudi gospodarska politika ter načrti očitno niso dali dovolj spodbud.

IV. ZDRUŽEVANJE DELA IN SREDSTEV V FUNKCIJI TEMELJNIH RAZVOJNIH CILJEV

Vsebinsko učinkovito, gospodarsko uspešno združevanje dela in sredstev je v sedanjih pripravah srednjeročnih in dolgoročnih načrtov razvoja še posebej interes delavskega razreda, saj nam edino zagotavlja tudi uresničitev perspektivnih razvojnih ciljev. Zato bomo morali vztrajati, da neposredno povezovanje med organizacijami združenega dela v vsem jugoslovanskem prostoru postane osrednji način za pospeševanje hitrejšega družbenogospodarskega razvoja. Tako je edino možno zagotoviti najbolj učinkovito uporabo združenih sredstev in uresničiti regionalno delitev dela, specializacijo in razvoj komplementarnih programov. To je tudi edini način, ki je popolnoma v skladu z našimi samoupravnimi družbenoekonomskimi odnosi.

Ker je izhod iz sedanjih gospodarskih težav in za temelj hitrejšega razvoja dobro upravljanje in gospodarjenje z minulim delom v celoti in še zlasti s sredstvi akumulacije, s sredstvi za razširjanje materialne osnove dela na eni strani, in ker bodo realne materialne in finančne možnosti v prihodnjem srednjeročnem obdobju še manjše od sedanjih, je nujno, da ekonomsko in družbeno temeljito pretehtamo sleherno odločitev, za kaj in kje bomo porabili sredstva akumulacije. Dosedanja opredelitev, da so temeljni cilji preobrazbe slovenskega gospodarstva povečanje deleža proizvodnje in storitev, ki so usmerjene v izvoz in imajo dolgoročneje možnosti za ustvarjanje višjega dohodka na zaposlenega in na vložena sredstva, gospodarnejša raba in boljša oskrbljenost z energijo, surovinami in primarnimi kmetijskimi pridelki, je tudi izhodišče oz. usmeritev za načrtovanje bodočega dolgoročnega in srednjeročnega razvoja.

Povečanje izvoza, predvsem na konvertibilno tržišče in s tem povečanje konvertibilnega deviznega priliva pa bo možno doseči le z uvedbo tehnološko zahtevnejše proizvodnje, le to pa z ustrežnejšo povezavo v združenem delu v vsem jugoslovanskem prostoru. Osnovne smeri razvoja in osvajanje novih tehnologij naj bi bile predvsem sistemi in sestavine za avtomatizacijo proizvodnih procesov za varčevanje z energijo in pripravo al-

ternativnih virov energije, za uvajanje informatike v proizvodne in upravljalske procese, nekatere veje bazične in predelovalne kemije, biotehnologije ter mikro in optoelektronike.

Ob predvidenih odlivih akumulacije za vračanje dolgov v tujino in ob nujnosti nadaljnjega povečanja deleža sredstev za skupne naložbe in druge dolgoročne plasmaje slovenskega združenega dela v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah, bi naj v prehodnem srednjeročnem obdobju ostalo za naložbe v osnovna sredstva gospodarstva v SRS okrog 560 milijard dinarjev.

Del teh sredstev bo potrebnih za t.i. prenesene investicije, znaten del teh sredstev pa bo nujno usmeriti v prednostne programe za področje energetike in primarne kmetijske pridelave ter za nekatere druge objekte infrastrukture. Tako bo le manjši del razpoložljive akumulacije tudi v resnici na voljo za nove izvozne in razvojne-tehnološke zmogljivosti. Ker bo izpolnjevanje nalog v naslednjem srednjeročnem obdobju zahtevalo skrajno gospodarnost pri sprejemanju odločitev o vlaganjih v organizacijah združenega dela in na vseh ravneh, bo Zveza sindikatov vztrajala, da bo vsaka naložba temeljito proučena s treh vidikov: koliko imamo sredstev, koliko prispeva k preusmeritvi gospodarstva, koliko prispeva k povečanju izvoza in dohodka kot materialne podlage združenega dela.

Prav tako je nujno, še enkrat temeljito proučiti vse že predvidene naložbe, pa tudi sanacijske programe, saj je od tega v največji meri odvisno, kako bomo v naslednjem srednjeročnem obdobju začeli izpolnjevati dolgoročne cilje razvoja.

Ne glede na to, da so temeljni cilji našega gospodarskega razvoja in tudi temeljne smeri preusmeritve našega gospodarstva v slovenskem združenem delu že sprejete, pa je nujno, da pri sprejemanju konkretnih odločitev o bodočih prednostih v največji možni meri presežemo odtujevanje odločanja o razširjeni reprodukciji od delavcev. Zato moramo z vsemi ukrepi tekoče ekonomske politike, predvsem pa s tistimi ukrepi, ki naj zagotavljajo izpolnitev planskih ciljev, doseči, da bodo potrebna sredstva družbene reprodukcije resnično zbrana po samoupravni poti, s samoupravnim združevanjem dela in sredstev. To velja tako za vlaganja v energetiko, v primarno kmetijsko pridelavo kot za naložbe za razširitev, posodobitev in prenovu ter za nove proizvodne programe. Doseči moramo, da bodo neposredni motivi za združevanje dela in sredstev gospodarsko — proizvodno najbolj učinkovite dohodkovne povezave, kar velja tudi za vso gospodarsko infrastrukturo, ki mora biti podrejena strožjim merilom družbene racionalnosti. To pomeni, da bi morali preseči združevanje sredstev družbene reprodukcije s silo zakona.

PREGLED SOZDOV V SR SLOVENIJI (stanje julij 1984, po anketi KO OS SOZD VII/84)

Tabela III

SOZD	Št. DO	Št. enovitih DO	Št. TOZD	Št. zaposlenih v DSSS SOZD	Št. DO izven SRS	Št. TOZD izven SRS
EGS Slovenije						
Maribor	14		73	217	—	—
REK, Edvard Kardelj, Trbovlje	7		19	117	—	—
REK F. Leskošek Luka, T. Velenje	7	3	22	142	—	—
PETROL	7		17	248	—	—
KEMA, Maribor	6		13	57	—	—
SAVA, Kranj	6		26	11	2	10
GORENJE, T. Velenje	17		28	32	3	2
AGROS, Šempeter v Savinjski dolini	8		11	43	—	—
Slovenske železarnice	8	4	67	34	—	—
IMV Novo mesto	4		12	146	—	—
ISKRA, Kranj	19		91	61	—	—
LTH, Škofja Loka	2		10	19	—	—
ELEKTROKOVINA, Maribor	12		7	ni podat.	—	4
ZPS, Ljubljana	20	14	53	21	—	—
MTT, Maribor	4	1	10	373	—	—
UNILES, Ljubljana	11		96	14	—	1
SLOVENIJALES, Ljubljana	24	10	77	17	2	9
GLG	8		30	6	—	—
HP Ljubljana	7		29	12	—	—
TIMA, Maribor	18		58	50	1	6
ABC, Pomurka	37		94	ni podat.	—	—
Zdr. kmet. gosp. podj. Kočevje	3		17	36	—	—
SLOVIN, Ljubljana	10		30	ni podat.	5	11
TIMAV, Koper	4		34	83	—	—
HMEZAD, Zalec	17		43	96	—	—
ŽG, Ljubljana	10	10	55	504	—	2
INTEGRAL, Ljubljana	10		33	63	—	—
ALPETOUR, Škofja Loka	8		22	38	—	—
ZCP, Ljubljana	9		22	110	—	—
IMOS, Ljubljana	15		53	11	—	—
IMP, Ljubljana	10		30	90	—	—
GHT, Ljubljana	8		8	8	—	—
JUGOTEKSTIL, Ljubljana	3			10	—	—
SLOVENIJAAVTO, Ljubljana	4		11	186	—	2
ASTRA, Ljubljana	12		5	9	3	—
ELEKTROTEHNA, Ljubljana	4		5	54	—	—
MODA, Ljubljana	5		—	4	—	—
KEMIJA, Ljubljana	7	4	29	24	—	1
MERX, Celje	20		37	58	—	—
EMONA, Ljubljana	18		50	46	1	5
ZO PTT Slovenije, Ljubljana	12		29	102	—	—
VIPA, Ajdovščina	8		35	15	—	2
GIPOSS, Ljubljana	7		50	15	—	1
SLOVENIJA PAPIR, Ljubljana	7	2	39	60	1	1
KIT, Ljubljana	17		47	13	1	—
MERCATOR, Ljubljana	12	7	54	106	—	2
GIK, Zasavje, Zagorje	4		14	7	—	—
Združ. zdrav. Maribor	5		18	10	—	—
GORENJ. zdrav. center, Kranj	3		13	8	—	—
KOROŠKO zdrav. Slovenj Gradec	3		7	19	—	—
SKUPAJ: 50	511	45	1642	—	19	62

° SOZD UNITAL Maribor, ni podatkov

SOZD Združena komunalna podjetja, Maribor, ni podatkov

PREGLED NEKATERIH ORGANIZACIJSKIH OBLIK ZDRUŽENEGA DELA OD 1976 DO JUNIJA 1984 V SR SLOVENIJI

Tabela II

Leto	TOZD	Enovite DO	TOZD	SOZD	DSSS	Skupaj OZD in DSSS
1976	2128	2091	415	30	430	5.094
1978	2454	2232	495	51	213	5.445
1979	2771	1824	543	51	755	5.944
1980	2864	1799	558	53	822	6.096
1981	2903	1880	567	53	743	6.146
1982	2895	1809	565	53	759	6.081
31. 3. 1983	2887	1798	559	53	758	6.055
30. 6. 1983	2882	1789	550	53	764	6.038
31. 12. 1983	2873	1779	559	53	768	6.032
31. 3. 1984	2868	1770	559	52	769	6.018
30. 6. 1984	2871	1780	554	52	770	6.027

Vir: Zavod SR Slovenije za statistiko

Povzetek ugotovitev republiškega sveta ZSS o prizadevanjih organizacij in vodstev zveze sindikatov pri utrjevanju in razvijanju samoupravne organiziranosti in dohodkovnih odnosov zastran pospeševanja združevanja dela in sredstev

Nenehno utrjevanje in razvijanje samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in odnosov pri združevanju dela in sredstev kot edine poti do večje skupne gospodarske in družbene trdnosti in hitrejšega razvoja, do večje materialne in socialne varnosti ob družbenih sredstvih za delo združenih delavcev, narekujejo organizacijam zveze sindikatov prizadevanja v dveh smereh:

● Trajno in ustvarjalno — kritično sodelovanje pri uveljavljanju dopolnitev v **ekonomskem sistemu** (monetarno-kreditni sistem, bančni in devizni sistem, politika in sistem cen, davčni sistem itd.). Gospodarski sistem mora delavcem omogočati in zagotavljati obvladovanje celote sredstev, pogojev in rezultatov dela, zlasti še sredstev za razširjeno reprodukcijo in tekoče poslovanje organizacij združenega dela v okviru vsaj povprečne uspešnosti po dejavnostih pod enakimi pogoji. Zveza sindikatov vpliva na družbene pogoje, ki so bistveni tudi za razvijanje odnosov pri združevanju dela in sredstev, skladno s svojo družbeno vlogo prek delegatskega skupščinskega sistema.

VEČJA PRIZADEVNOST IN POBUDA ZVEZE SINDIKATOV

pri uresničevanju in dograjevanju vsebine in oblik samoupravljanja v organizacijah zdru-

SESTAVA CELOTNEGA PRIHODKA

Tabela I

	Leto indeks	Gospodarstvo SRS	%	Od tega ind. in rudarstvo	%
Celotni prihodek	1981	1.191.982,603	100	519.308,173	100
	1982	1.536.668,052	100	672.290,680	100
	1983	2.256.270,435	100	1.006.881,650	100
	ind. 82/81	128,6		128,6	
	ind. 83/82	147,4		149,7	
Prihodki od prodaje na trgu in v okviru OZD	1981	942.511,974	79	347.256,751	67
	1982	1.211.878,236	79	451.744,464	67
	1983	1.761.376,348	78	669.330,152	66
	ind. 82/81	128,2		129,2	
	ind. 83/82	146,0		148,0	
Prihodki iz 1981 Skupnega prihodka 1982 in iz Skupnega dohodka	1981	192.337,729	16	140.888,280	27
	1982	238.501,696	16	172.773,865	26
	1983	350.489,181	16	256.367,745	25
	ind. 82/81	124,0		122,4	
	ind. 83/82	147,0		148,5	
Svobodnja menjava dela	1981	27.082,524	2,3	16.453,783	3,1
	1982	36.486,191	2,3	21.770,953	3,2
	1983	48.703,947	2,1	28.868,588	2,8
	ind. 82/81	133,1		132,3	
	ind. 83/82	134,6		134,4	
Drugi prihodki	1981	30.050,365	2,5	14.709,431	2,8
	1982	49.801,915	3,2	26.001,392	3,8
	1983	95.687,241	4,2	52.308,770	5,2
	ind. 82/81	165,3		175,5	
	ind. 83/82	191,5		200,9	

(Vir: SDK Slovenije)

°PREGLED IZPOLNENIH OBVEZNOSTI
SR SLOVENIJE NA OSNOVI SKLENJENIH IN
POTRJENIH PROGRAMOV V LETIH
1981—1983 V MANJ RAZVITE SR IN SAP
KOSOVO

Tabela IV
v mio din

Skupaj po letih	Št. progr.	Združ. sred. v programe	Obveznost SRS	% združ. sredstev
1981	37	2.241,4	2.580,0	95
1982	28	1.758,8	3.524,2	48
1983	37	3.937,7	4.511,0	88
Skupaj: 81—83	102	7.937,9	10.615,2	79

Združevanje sredstev v letu 1981:

Republika	Št. progr.	Združena sredstva	Obveznost SRS 50 %	% združenih sredstev
BiH	16	813,2	719,8	112,9
ČG	4	266,8	255,4	105,0
Makedonija	11	550,4	505,7	108,0
Kosovo	6	611,0	1099,1	57,0
Skupaj:	37	2.241,4	2.580,0	95,0

V letu 1982:

BiH	18	1.147,3	967,8	118,5
ČG	—	163,2	343,5	48,0
Makedonija	6	289,8	679,8	31,0
Kosovo	4	158,6	1.533,1	13,5
Skupaj:	28	1.758,8	3.524,2	48,0

V letu 1983:

BiH	10	1.390,3	1.238,3	112,3
ČG	5	380,0	439,4	87,0
Makedonija	15	1.203,2	869,9	140,0
Kosovo	7	964,2	1.963,4	49,1
Skupaj:	37	3.937,7	4.511,0	88,0

(Vir: GZ Slovenije)

ženega dela samih. V tem okviru sta pomembni zlasti dve nalogi: pobude in predlogi za dograjevanje družbenoekonomskih oziroma dohodkovnih odnosov in samoupravnega organiziranja, to je vsebine in oblike odnosov, ki sta povsem soodvisni. To je odgovornost zveze sindikatov za dograjevanje »notranjih pogojev«, ki so prav tako podlaga za razvijanje odnosov pri združevanju dela in sredstev.

Četudi je oboje (vpliv na zunanje in notranje pogoje uspešnega združevanja dela in sredstev in pospeševanja integracijskih procesov) povezano in mora biti sočasno, pa se tokrat zavestno usmerjamo na organizacije združenega dela.

Delo Zveze sindikatov bo glede na ugotovljeno stanje usmerjeno zlasti na to:

● da bodo organizacije ZSS kot svojo pravico in dolžnost uveljavljale sodelovanje pri presojanju predlogov za spremembe v samoupravni organiziranosti v združenem delu. Delavcem v združenem delu bodo predlagale, kadar bo to utemeljeno, bodisi dopolnitve predlogov ali zavrnitev neustreznih sprememb bodisi ustanovitve novega tozda, če bodo izpolnjeni pogoji za to.

Kjer reprodukcijsko-dohodkovna povezanost ni zadovoljiva, bodo organizacije ZSS pobudnik samoupravnim in poslovnim organom ter strokovnim službam, da pripravijo predloge za spremembe vsebine in oblik odnosov.

To je neposredna naloga izvršnih odborov osnovnih organizacij Zveze sindikatov. Pri tej presoji IO OO ZS neizogibno sodelujejo z izvršnimi organi konference osnovnih organizacij Zveze sindikatov v delovnih organizacijah oziroma s koordinacijskimi odbori osnovnih organizacij Zveze sindikatov v sozdih; o predlogih razpravljajo tudi na konferencah v delovnih organizacijah in koordinacijskih odborih sozdov. Izvršni odbori morajo pravico, da so o predlogih pravočasno in ustrezno obveščeni, uveljaviti tako na podlagi zakonov kot statuta ZSS (člen 47). O predlogih za spremembe oziroma reorganizacijo naj bi izvršni odbori sproti obveščali tudi občinske svete ZSS oziroma ustrezne odbore sindikatov dejavnosti, ne le zaradi možnega sodelovanja le-teh pri presoji in zavoljo pomoči, pač pa tudi zaradi sprotnega pregleda nad kakovostjo in obsegom predlaganih reorganizacij. Republiški odbori in republiški svet Zveze sindikatov Slovenije naj bi na podlagi zbranih obvestil občasno presojali, kako spremembe vplivajo na utrjevanje samoupravnega položaja delavca v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela in koliko ter kako prispevajo svoj delež k uspešnemu združevanju dela in sredstev na vseh ravneh samoupravnega organiziranja. Za presojo tega so podlaga tudi gradiva te seje republiškega sveta. RS oziroma ROS dejavnosti bodo poskrbeli za ustrezen pretok informacij in poenotenih stališč v zvezi sindikatov;

● da z dograjevanjem, razvijanjem in usklajevanjem dohodkovnih odnosov z zakonom o združenem delu spodbujajo oziroma omogočajo gospodarsko učinkovitost združevanja dela in sredstev ter samoupravno institucionalno povezovanje v ustrezne poslovne in reprodukcijske celote.

Pri tem imajo poseben pomen skupni temeljni samoupravnih planov in odnosi pri ustvarjanju deleža v skupnem prihodku in skupnem odhodku, pa tudi skupne osnove in merila za razporejanje in delitev dohodka, čistega dohodka in sredstev za osebne dohodke.

Planiranje samoupravnih povezav ozdov glede skupnih razvojnih prednostnih nalog in ciljev naslednjega srednjeročnega obdobja je konkreten izziv in naloga tudi organizacij ZS, seveda skladno z njihovo funkcijo v planiranju.

Samoupravna združitev skromnih sredstev akumulacije na ekonomskih podlagah lahko jamči večje skupne uspehe in odpravo večjih strukturnih neskladij, ki so omejitveni dejavniki razvoja.

Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije bo z drugimi ustreznimi institucijami poskrbel za dajanje dobrih oziroma sprejemljivih in že uveljavljenih rešitev glede dohodkovnih odnosov v ozdih. S tem bi se hitreje in širše uveljavljale dobre rešitve. Občinski sveti in odbori dejavnosti naj uveljavljajo pri tem svojo zakonsko pravico in dolžnost, da z obrazloženimi pobudami vplivajo na dograjevanje neustreznih dohodkovnih odnosov.

- da bo predsedstvo RS ZSS z republiškimi odbori sindikatov dejavnosti pobudnik in nosilec sprejemanja družbenih dogovorov za podrobnejše določanje meril za pogoje pri organiziranju temeljnih in delovnih organizacij (327. in 348. člen ZZD). Pri presoji potrebnosti takih družbenih dogovorov bodo upoštevali specifične tehnološke, družbeno-ekonomske in samoupravne razmere v posameznih dejavnostih;

- da bo predsedstvo republiškega sveta ZSS skladno s programom dela pripravilo podlage, ki naj bi služile delavcem v temeljnih organizacijah združenega dela za nujno potrebno dograjevanje samoupravnih sporazumov o združevanju dela delavcev v temeljni organizaciji kot temeljnih samoupravnih splošnih aktov za oblikovanje samoupravnih odnosov (336. člen ZZD in 49. člen ZDR);

- da bodo organi RS ZSS z ROS in z gospodarsko zbornico zaradi pomena sestavljenih organizacij združenega dela in tudi drugih oblik institucionalnega ali drugačnega povezovanja pri premagovanju gospodarskih težav oziroma zavoljo njihove močne vloge pri povečevanju gospodarske in poslovne učinkovitosti, produktivnosti itd., pa tudi povečanja dohodka tudi poslej spremljali njihov razvoj in vztrajali pri doseganju s sporazumi postavljenih ciljev;

- da bodo organi republiškega sveta ZSS spodbujali medrepubliško sodelovanje pri združevanju dela in sredstev ter s sodelovanjem z zvezo sindikatov v drugih socialističnih republikah in socialističnih avtonomnih pokrajinah vplivali na odpravljanje ovir za učinkovitejšo samoupravno povezovanje ozdov; v enotnem jugoslovanskem gospodarskem prostoru in prek zveznih odborov sindikatov, ki bi lahko opravili pomembno delo znotraj dejavnosti za širše reprodukcijsko povezovanje.

Sklepna beseda predsednika Marjana Orožna na 12. seji RS ZSS

V današnji razpravi smo se zedinili glede temeljnega vprašanja, zakaj je združevanje prepočasno in kako Zveza sindikatov vpliva na samoupravno organiziranost pri združevanju dela in sredstev. V razpravi se je izoblikoval skupni enotni odgovor, da združevanje dela in sredstev ne teče, ker sredstev in dela ne obravnavamo kot proizvodni dejavnik, kot ekonomsko kategorijo in ker so v gospodarskem sistemu še vedno zelo prisotne prvine administrativnega posredovanja, vmešavanja in odločanja, ki subjekte samoupravnega odločanja usmerjajo k centrom zunaj združenega dela, namesto k subjektom samoupravnega odločanja v združenem delu, se pravi k združevanju. Kajti če sistem omogoča ustvarjanje ali prikazovanje fiktivnega dohodka, potem ni pravega interesa za združevanje. Iz tega izhaja edini možni zaključek, da se moramo postaviti po robu podcenjevanju proizvodnih dejavnikov, se pravi podcenjevanju delovnih sredstev in živega dela. Z boljšim angažiranjem obeh dejavnikov moramo dobiti ne le povrnjeno vloženo vrednost, ampak tudi novo, to je presežno vrednost.

Spoznali smo tudi, da kar zadeva samoupravno organiziranost in njen vpliv na združevanje dela in sredstev, da ta proces ne teče tam, kjer se na samoupravno organiziranost gleda ločeno od družbeno-ekonomskih odnosov, ločeno od dohodkovnih odnosov oziroma kjer ne izhajajo iz produkcijske osnove, ki

je sposobna proizvajati. Podčrtano je bilo že nešteto povedano dejstvo, da je temeljni smoter združevanja večja gospodarska učinkovitost in večji dohodek in s tem ustvarjanje možnosti za ustrežnejše ter boljše vrednotenje dela kot proizvodnega dejavnika, kot ustvarjalca vrednosti.

Temu bi dodal, da moramo biti, ko govorimo o pogojih za oblikovanje temeljne organizacije združenega dela, veliko bolj pozorni tudi na tisti zakonski člen, ki govori, da je tozid ne samo temeljna celica gospodarskega sistema ali družbeno-ekonomski odnos, ampak tudi temeljna celica političnega sistema. Ta temeljna celica pošilja delegate na vse ravni družbenopolitičnega in samoupravnega odločanja v naši družbi. Zato se danes v mnogih organizacijah srečujemo s tem, da v majhnih tozidih delavci večji del svojih delovnih obveznosti namenjajo zasedanjem skupščin, ki so žal praviloma med delovnim časom.

Današnja razprava je potrdila in podčrtala tudi odgovornost Zveze sindikatov za to, da bodo pobude za dograjevanje in spremembe v samoupravni organiziranosti nastajale in potekale skladno z načelom, da je vsaka organiziranost, ki delavca odtuja od rezultatov dela, nezakonita in kontrarevolucionarna, pa tudi da je vsaka organiziranost, ki vodi k zmanjševanju ekonomskih rezultatov in povečevanju neproizvodnih stroškov nasprotna sedanjim interesom delavcev. Mislim, da je bilo to danes v gradivih in razpravah povedano zelo jasno in da bi to moralo biti moto naših razmišljanj o samoupravni organiziranosti.

V republiškem svetu Zveze sindikatov Slovenije moramo usposobiti naša centra, ki se še vedno nista v celoti našla v svoji funkciji. Center za raziskovanje samoupravljanja bi nam za naše delo moral zagotavljati najbolj kvalificirane podlage na tem področju, našim organizacijam pa na njihovo zahtevo ali željo dajati svoje strokovno mnenje in podlage glede samoupravne organiziranosti. Le tako se bo lahko izvršni odbor OO ZS opredelil ali imel zaslombo. Ko smo bili nedavno na avstrijskem Štajerskem, smo se prepričali, da imajo njihovi delavski sveti veliko argumentov v svojih rokah, veliko objektivnih analiz, ki jim jih zagotavljata delavska zbornica in sindikalna zveza. Naši predsedniki delavskih svetov, da ne govorimo o predsednikih osnovnih organizacij ZS, pa lastnih analiz in ocen nimajo oziroma jih od svoje organizacije ne dobijo.

Mislim, da bi bilo prav tudi to, da se v predsedstvu RS ZSS z republiškimi odbori sindikatov dejavnosti dogovorimo, da bomo začeli ureničevati Kardeljevo misel, da naše razmere narekujejo ustrezno medstrokovno organiziranost sindikatov ali vsaj njihovih strokovnih služb. O tem sem že govoril na zadnjem kongresu, obrata v to smer pa še vedno ni, kot smo ugotavljali danes. O tem moramo razmišljati bolj organizirano, saj bi to pomenilo utorjanje poti nadaljnjemu združevanju in povezovanju v interesu delavskega razreda.

Roman Albreht

Enotnost akcije je zagotovljena le, če točno vemo, kaj z njo hočemo

Referent je na današnji seji republiškega sveta postavil izzivalno vprašanje: zakaj samoupravno združevanje dela in sredstev ne teče hitreje in kako samoupravna organiziranost ta proces spodbuja ali pa ga morda zadržuje? Na seji bi morali poenotiti pogled na to vprašanje, se dokopati do enotnega odgovora, kajti le tako bomo lahko tudi v akciji enotni. Seveda pa nam mora biti jasno, da pogoj za enotnost v akciji ni v tem, da se podrobno vse zmemimo, kot si to pri nas pogosto predstavljamo, kajti delujemo v različnih razmerah. Enotnost akcije je zagotovljena tedaj, če točno vemo, kaj v danem trenutku hočemo, na kakšen način naj bi to dosegli in kaj nas pri tem moti oziroma kaj je treba spremeniti v družbeni praksi.

Proizvodne dejavnike moramo meriti z ekonomskimi merili

Povrnimo se k vprašanju, ki je izziv današnjega časa. Zdi se mi, da poznamo splošne odgovore, zakaj se prepočasi odvija združevanje dela in sredstev, vendar v odgovorih nismo dosledni. Po mojem mnenju je glavna ovira hitrejšemu združevanju dela in sredstev v tem, da proizvodnih dejavnikov v praktičnem ravnanju ne obravnavamo kot gospodarskih dejavnikov, ekonomskih kategorij. To slabost smo sicer ugotovili, začrtali tudi izhod, vendar pa očitno nismo dovolj vztrajni pri spreminjanju načina mišljenja in ravnanja v praksi, ko je treba to, kar smo spoznali in za kar smo se dogovorili, tudi uresničiti. Da bi proizvodne dejavnike obravnavali kot ekonomske kategorije, jih je treba meriti z ekonomskimi merili. Mi pa smo dolga leta odlagali revalorizacije pri vrednostnem ocenjevanju sredstev. Kaj se nam je dogajalo? Del nerevalorizirane vrednosti se nam je prelihl v dohodek in potlej smo bili vsi začudeni nad dohodkovno substanco, pa smo jo lepo porabili. Zdaj pa smo šokirani. Šokirani smo tudi, ko soočamo tehnologijo in tehnološko raven sredstev z njihovo koledarsko dobo trajanja in tudi z njihovo moralno vrednostjo. Pristajali smo na administrativno modeliranje amortizacije sredstev, kar je ustrezalo eni ekonomski politiki, ki pa je omogočala le navidežno veliko novo vrednost, ni pa zagotavljala reprodukcije proizvodnih dejavnikov. To se nam je dogajalo tudi z drugimi proizvodnimi dejavniki in dejstvo je, pa naj še tako grobo zveni, da boja v zavesti jugoslovanske in slovenske javnosti, da je delavčevo delo tudi proizvodni dejavnik, nismo dobili. Mi se o delavcu pogovarjamo kot o družbenem subjektu, subjektu dela, v superlativih govorimo, da delavec sam odloča in tako naprej, da pa je substanca, s katero se vključuje v proizvodni proces in reprodukcijo ekonomske kategorije, do tega se nismo povsem dokopali. In zato imamo tudi težave pri usmerjenem izobraževanju, pri zaposlovanju, pri razporejanju osebnih dohodkov itd. Na to opozarjam, ker so

si nekateri izmislili tako imenovane obračunske sisteme, kjer je osebni dohodek tisto, kar ostane po delitvi, ekonomisti rečejo temu »rezidualni« delitve. Povsem točno je, da osebnom gospodarjenju pripada pač tisto, kar ostane, vendar morajo imeti pregled in voditi vso ekonomijo. In po drugi strani mora biti delavec v položaju, da se sam zaveda ekonomske logike svojega dela, kajti to odpira potlej drugačno perspektivo. Na to opozarjam zategadelj, ker sem prepričan, da dokler bomo razpravljali, ali je ustrezna »nižja plača« 12, 13 ali 15 tisoč dinarjev, je to način razmišljanja o delavcih, ki so v mezdnem položaju. Morda nas sedanjí gospodarski trenutek sili v to, to je nekakšen obrambni položaj v sedanjih razmerah, ni pa rešitev v dolgoročnem smislu. Delavci morajo začeti razmišljati o proizvodnih sredstvih, o sebi in o tem, s kom se združujejo, o tem, ali bodo v danih razmerah toliko izdelali, da si bodo zagotovili dostojno raven reprodukcije, takšno raven, ki bo dostojna človeka. Takšno raven si morajo postaviti kot svojo ekonomsko nalogo in med seboj ter z drugimi razpravljati s teh izhodišč. Po mojem je to danes osrednje izhodišče v procesu osvobajanja dela.

Nesmotno gospodarjenje z družbenimi sredstvi

Podobno velja tudi za družbeni kapital in gospodarjenje za njim. Če iz denarja, ki smo ga vložili v proizvodnjo, ne ustvarimo več vrednosti, smo ga vrgli stran. In vsi sistemi, ki ne upoštevajo tega, so slabi. Zakaj opozarjam na to? Mislim, da današnjim razmeram botruje v dobru meri neustrezno gospodarjenje z družbenim kapitalom. Poglejte: osebni dohodki so majhni, splošna poraba je v indeksih zmanjšana... Vse smo nekako skrčili, le državo je potrebno še omejiti pri porabi, vendar nam inflacija še zmeraj raste. Kje pa je lahko v takih razmerah žarišče inflacije. Pri gospodarjenju z družbenim kapitalom tudi. V dolgoročni program stabilizacije smo zapisali, kako spremeniti odnose pri gospodarjenju z družbenim kapitalom. Najprej ga je treba preseliti v združeno delo, zlasti v njegova proizvodna ustvarjalna središča. To je znala narediti kapitalistična Evropa, kjer v bankah prevladuje industrijski kapital, pri nas pa sloni ves združeni del na finančnem kapitalu, različnih emisijah ali pa na dolgovih. Če bomo preselili družbeni kapital v ustvarjalne proizvodne centre, potlej se lahko ta kapital po kakršni koli ceni prodaja, ker se bo stekal v proizvodnjo in bo tam tudi ostal. V programu smo zapisali, da tržna cena družbenega kapitala ne pelje iz inflacije, ker delujejo objektivne zakonitosti in ena izmed njih je tudi ta, da je tržna cena kapitala le tedaj stabilna, kadar je pokrita z novoustvarjeno vrednostjo. Danes pa imajo pri nas organizacije izgube zato, ker preplačujejo velike obresti za kapital, ki je izmišljen, ki ne ustvarja nove vrednosti in ni izšel iz nje — to pa je čista inflacija.

V zakonu o združenem delu smo zapisali, pa tudi v dolgoročnem programu stabilizacije, da je treba pri gospodarjenju z družbenim kapitalom zagotoviti takšne odnose, da bomo dvignili novo vrednost, ustvarjali večji dohodek. Toda ne inflatorni. Prav tako je v zakonu zapisano, da morajo prevladovati odnosi združevanja sredstev na načelu samoupravnega združevanja z udeležbo pri skupaj ustvarjenem dohodku, če pa tega ni, seveda nimaš kaj deliti. Seveda pa takšno združevanje in udeležba v skupno ustvarjenem dohodku ne ustreza tistim, ki se so navadili živeti in plavati v inflaciji. Tem najbolj ustreza, da prodajajo denar, ga kupujejo in obračunavajo v ceni. Pri vsem tem pa moram poudariti še, in to smo tudi zapisali, da tedaj, ko denar kroži kot tržni denar, tedaj naj zanj velja realna obrestna mera, pri združevanju pa morajo tisti, ki rabi združena sredstva, ustvariti dogovorjeno družbeno akumulacijo, ker je drugače denar zapravljen. Tega načela se doslej še nihče ni lotil in ga uporabil v praksi, pa je že dolgo zapisano. Treba ga je razdelati do te mere, da bo uporaben v praksi. Toliko o tem, da je treba vse proizvodne dejavnike meriti z ekonomskimi merili in vedeti, da nanje delujejo objektivne ekonomske zakonitosti. Voluntarističnemu

obravnavanju proizvodnih dejavnikov bi se moral sindikat upreti, kajti posledici sta stihija in inflacija, ki potiskata delavca v kot.

Še nekaj o produktivnosti dela. Ko govorimo o tem, še zmeraj mislimo na Taylorjevo doktrino tako imenovane intenzivnosti dela. Ne trdim, da ta nima nobene veljave, saj je intenzivnost dela še zmeraj pomembna ekonomska prvina, vendar pa že zdravnjaj ni več prevladujoča. Lahko se pretrgaš ob starem stroju, tvoj sosed pa ima elektronsko napravo in je stokrat povečal produktivnost. Danes moramo produktivnost obravnavati kot celovito prvo ekonomije, ki je odvisna od tega, v kaj naložiš minulo delo, v kakšno tehnologijo in s kakšno ustvarjalnostjo s to tehnologijo delaš. Zato govorimo danes o znanju kot proizvodnem dejavniku, kar pa je ugotovil že Marx. Njemu je bilo jasno, da je ena od značilnosti človekovega dela, da s svojim znanjem na proizvodnih napravah razvija produktivnost strojev in prek njihove produktivnosti tudi produktivnost živega dela v celoti.

V zvezi s tem je tesno povezano tudi naše pojmovanje delitve po delu in rezultatih dela. Kar naprej govorimo o tem, ne pogledamo pa, kako se delo kot ekonomska kategorija obnaša. Ves svet ve, da se produktivnost dela meri s tem, koliko je bilo izdelanega v časovni enoti. Mislim na to, koliko ur dela je bilo izplačanih za tono jekla, železa, za spalnico, par čevljev itd. Gre za ekonomsko kategorijo in ekonomije ne zanima, ali opravi tiste ure 10 delavcev. Zanima jo vloženo družbeno potrebno delo, če pa si vložil več, je tvoj problem. O tem je potrebno razmišljati v vsakem delovnem okolju in to mora odpirati pot v delitev po delu in rezultatih dela. Če si bo delavec izbral za svoje delo ekonomsko podlago, potem bo imel nad svojim delom tudi oblast. Če pa bodo vsi ti odnosi administra-

tivno predpisani, delavec ne bo opravljal svoje upravljaljske vloge in si bomo nakopali še večje težave.

Odstranimo ovire dohodkovnemu povezovanju

Pa še nekaj besed o temeljnih samoupravnega združevanja. Opozoril bi rad, da imamo v zakonu o združenem delu tri sestavine tega združevanja. To so delovne in proizvodno poslovne povezave, ekonomske in samoupravne povezave. Temeljna organizacija združenega dela je delovna celota, delovna organizacija pa je poslovni dejavnik gospodarjenja. Naš boj moramo usmeriti tako, da tozd postane delovna celota, v kateri se individualni delavec spremeni v združenega in da temeljna organizacija praviloma ni poslovni subjekt. Če pa je tozd poslovni subjekt, imamo v zakonu o združenem delu drugo obliko organiziranja, to je delovna organizacija brez temeljnih organizacij. Na to opozarjam zato, ker moramo delovni organizaciji vrniti njen ustavnopravni položaj. Razdrobili smo jo, čeprav je jasno zapisano, da je tozd organski del DO, zdaj pa je pogosto le seštevek tozdov. V praksi je delovna organizacija v precepu, kajti razgrajujejo jo tozdi, po drugi strani pa bi radi tudi v sozidih »prevzeli« nekatere njene funkcije. Pri tem moram opozoriti na regionalni in proizvodni vidik združevanja dela in sredstev. Pri nas je zelo razširjeno združevanje po teritorialnem načelu, kar ima hude gospodarske posledice in enostavno zapira tok družbene reprodukcije v neustrezen reprodukcijski sestav, kjer se nobena od reprodukcijskih prvin ne more normalno razvijati. To je nekaj podobnega kot združevanje gospodarstva v občinskih, regionalnih in republiških mejah. Za nekate-

re stvari je razumljivo, da reprodukcijo zaokrožiš v regiji in republiki, vendar pa to ne pomeni, da moraš ustvarjanje dohodka zaokroževati v regiji. Pozabljam na to, da se mora gospodarstvo vezati s tistimi, s katerimi lahko vzpostavi najboljše proizvodne in ekonomske vezi, torej s tistimi, s katerimi bodo lahko ustvarjali čimvečji dohodek v svoji delovni organizaciji in v sodelovanju te z drugimi, in da bo čim manj motenj v proizvodnji, da bo delitev dela kar se da ustrezna in smotna. Gre torej za racionalizacijo skupne proizvodnje.

Zelo pomembno mesto pa imajo v vseh teh tokovih proizvodnje in reprodukcije vse organizacije, majhne in velike. V enem separatu komisije, ki je pripravljala dolgoročni program ekonomske stabilizacije, je končno prodrla spoznanje, da socializem ne podpira le velikih proizvodnih sistemov. To ne bi bilo točno, kajti sodočno gospodarstvo pozna danes velike proizvajalce in množico majhnih, samostojnih tržnih poslovnih oseb, ki so zelo prilagodljivi. To kajpak niso osebkli liberalnega trga, kot si to nekateri predstavljajo, ampak so tesno povezani z drugimi deli združenega dela. Mi pa jih v praksi često pojmujejo kot drobno gospodarstvo, zasebno gospodarstvo. Temu je treba sicer dati vso možnost obstoja in razvoja, vendar pa to ni edina alternativa. Kajti ni logično, da ne bi bilo tisto, kar je zanimivo za zasebni sektor, zanimivo tudi za družbeno gospodarstvo. Seveda pa je treba sesti za mizo in videti, kako razbremeniti majhne delovne organizacije nepotrebne administrativnega aparata, ki ga imamo ponekod več kot delavcev v proizvodnji. V naši družbi smo do povečevanja te režije premalo občutljivi. Če se drugod po svetu le za decimalko poveča število zaposlenih v režiji, je že ogenj v strehi.

(Povzetek iz razprave ni avtoriziran)

